

I.

A román politikai sajtó születése és fejlődése Magyarországon.*

1.

Előzmények.

A román politikai sajtó megalapítására irányuló első kísérletek a XVIII. század végén történtek az akkor Bécsből kormányzott Erdélyben. A francia forradalom kitörésének évében egy nagyszombati társaság román lapot akart kiadni. Ezt a lapot ugyanaz a Hochmeister Márton szombati könyvnyomtató nyomtatta volna, aki már 1783-ban megjelentette az első erdélyi hírlapot, a *Siebenbürgische Zeitung*-ot.¹ A román újság azonban anyagi okok miatt nem jelenhetett meg, mert II. József a postadíjat nem engedte el. E kísérletnél igen érdekes volt az irányadó körök jóakarata; valamennyi hatóság egyöntetűen helyeselte a román nép művelésének előmozdítását és az e célból tervezett román újság engedélyezését. „Az oláh nép művelése oly üdvös cél, — írta erre vonatkozólag gr. Bánffy György erdélyi kormányzó, — hogy ilyen egy létező hazai újságnál sem forog fenn.“ Ezért javasolta, engedjék meg a postadíjmentes szállítást Erdélybe, Bánságba és Bukovinába, legalább az első három évben. A lapot elsősorban a román papságnak szánták, mely azután a népnek megmagyarázta volna a tartalmat, mivel a felterjesztés szerint „a nemzet, melynek számára e lap megindulna, nincs a műveltség azon fokán, hogy közötte az olvasás és írás általános legyen“. A felterjesztésben a lap tervezői részletesen ismertették az újság szerkesztésének alapelveit, melyek a felvilágosodás szellemének megfelelően a nép oktatására és tanítására irányultak. Tartalmilag a napi eseményeket „a jó erkölcs és a földművelésről szóló oktatás“ különféle anyagát közölte volna. A császár engedélyezte a lapot, de a postadíjmentes szállítást nem. A királyi főkormányzóságtól megállapított 1 forint általánösszeget a kérelmezők igen magasnak találták és ezért az újság kiadásáról lemondottak. Később, 1791-ben állítólag egy szám mégis megjelent volna az újságból „Foaie română pentru econom“ (Rómán újság a földműves számára) címen. Ám ebből a számból egyetlen példány se maradt fenn s a Jakab Eleket erről tudósító Baritiu is csak mint bizonytalan értesülést említi.²

* Magyarországot itt a történelmi határok között értem, tehát Erdélyt is belefoglalva.

¹ Jakab Elek: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. 9 l. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. X. köt. IX. sz. M. T. Akadémia, Budapest, 1882.).

² I. h. 12—14. — Vö. Lupas János: *Contribuțiunea la istoria ziaristicii românești ardelenene*. Sibiu, 1926. 6—7.

Az első román újság kiadására irányuló kísérlet tehát a XVIII. század végén anyagi nehézségek miatt nem sikerült. Az erdélyi és magyarországi románság akkori helyzetét tekintve, az újságalapítás terve minden bizonnyal elsietett volt. A románság sem szellemi, sem gazdasági vonatkozásban nem tudott volna megfelelni egy újság-fenntartás követelményeinek. Az első kísérlet kudarca azonban nem csüggesztette el a tényleges helyzethez képest túlságosan derülátó kezdeményezőt, Müllersheimi Molnár János (Ioan Puariu-Molnár) szemorvost. A kérelmezők mögött ő volt az értelmi szerző. Már a Horia felkelésben is szerepet játszott: a lázadók és a kormány között ő próbált közvetíteni. Bécsben tanult s bécsi tartózkodása alatt jól felhasználható összeköttetéseket szerzett. Valószínűleg ezeknek az összeköttetéseknek köszönhető, hogy 1793-ban a kolozsvári m. kir. Akadémia szemész-professzorává nevezték ki. E minőségében nemesi rangot is kapott.¹ Mint ilyen tett új kísérletet 1793 decemberében egy román újság kiadására. A kancelláriához intézett kérését azonban visszautasították. A következő évben a fő-kormányzéknel tett újabb kísérlete is hasonló kudarcra jutott. Ekkor Bécsbe utazott s ott az illyr nyomda javítójával, Jorgovics Pállal együtt próbálta a román újságra vonatkozó tervét megvalósítani. Úgy látszik ez alkalommal ki is nyomtatta újságját, mert a királyi fő-kormányzék értesülése szerint újságjából néhány példányt Adamovics Geraszim szebeni ortodox püspökhöz már el is juttatott. Bánffy, erdélyi kormányzó erről jelentést tett az erdélyi udvari kancelláriának, kérve a Molnár—Jorgovics-féle újság betiltását. A kormányzónak 1789-ben megnyilvánult magatartása négy év alatt lényegesen megváltozott. „A mostani idők környüállásai — írta jelentésében — napról-napra súlyosodnak s az ily újságok terjesztése, ha valaha, most ugyan nem tanácsolható, mikor a francia szabadság veszélyes eszméi oly hirtelen terjednek s a lap káros elbeszélései és balmagyarázatai az elmék különbözőleg megzavarodását, a vélemények megrendülését és köznyugtalan-kodást idézhetnek elő, elannyira, hogy nyomós okok vannak arra, hogy az újságoknak apadása kívánatos inkább, mint szaporodása.“²

Ez az indoklás világosan rámutat a román újság megtiltásának nyilvánvaló okaira. A francia forradalom véres eseményei kijózanítólag hatottak a felvilágosodás eszméiért addig lelkesedő emberekre. Nyilvánvaló, hogy Bánffy kormányzó ezért szorgalmazta a román újság további megjelenésének eltiltását, nem pedig a románság elleni gyűlöletből, amint azt némely román történetírók gondolják,³ megfélemlítve a kormányzó 1789-i pártfogó magatartásáról.

Müllersheimi-Molnár előtt minden valószínűség szerint politikai cél lebegett, midőn 1793—94-es kísérleteit megtette. Az 1791-ben előterjesztett „Supplex libellus Valachorum“ szerkesztésében és megfogalmazásában ő is résztvett.⁴ Ha 1789-ben még csak művelődési, a felvilágosodás eszméivilágából következő tanító céllal akart újságot indítani, 4—5 évvel később,

¹ Diaconovich C.: *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1904. III. 316.

² Jakab E.: *i. m.* 27.

³ Pl. Lupuş: *i. m.* 8.

⁴ Diaconovich: *i. m.* 316.

a „Supplex“ megjelenése után és a francia forradalom eszméinek hatása alatt bizonyára politikai célok elérésére törekedett. Ezek a célok az 1791-i kérvényben körvonalazott politikai törekvések napfényre kerülése után többé nem lehettek homályosak.

A XVIII. sz. végi sikertelen kísérletek után húsz évvel jelent meg az első magyarországi román folyóirat. Ez volt egyúttal a legelső román újság is. Van valami szimbólikus abban a tényben, hogy ez a folyóirat Magyarországon fővárosában, Budán jelent meg 1821-ben. Szerkesztője, Karkaleki Zakariás, a budai magyar egyetemi nyomda könyvkiadója volt. Folyóiratának hosszú címében e sajtótermék legfontosabb adatait megtaláljuk: „*Biblioteca Românească* întocmită în 12 părți după numărul celor 12 luni, întâia oară tipărită pentru nația românească prin Zaharie Karkaleki ferlegeru de cărți a crăeștii și mai marei tipografii din Buda a Universității Ungariei“ (Román könyvtár, melyet a 12 hónap száma után, 12 részben összeállítva a román nemzet számára első ízben nyomtatott Karkaleki Zakariás, a budai magyar királyi egyetem főnyomdájának kiadója).¹ E különös sajtótermék jellegét tekintve irodalmi folyóirat volt, de az irodalmi anyag túlnyomó részben római-román történelemből állott, mely a román nemzeti tudatot ébresztette és erősítette. A történelmi nevelés mögött persze már politikai célok is voltak, amint a „Supplex libellus“ ugyancsak „történelmi“ alapokon követelt román politikai jogokat. A döntő lelki élmény természetesen a római eredet és ebből kifolyólag a román nép bizonyos fokú felsőbbrendűségének érzése más népek felett. Karkaleki nyilvánvalóan görög származása ellenére már egészen románnak, sőt büszke románnak érzi magát. A római történelem iránti szeretetét indokolva elmondja, miképpen tanították szülei arra, hogy ő román s az összes románok római eredetűek. Ettől fogva közelebb kezdte nemzetét tanulmányozni s más népekkel összehasonlítani. A románok között gyors felfogású, valódi tehetségeket talált s olyan tulajdonságokat, melyek mindent hivatásra alkalmasok.²

A folyóirat munkatársai hasonló romantikus lelkesedéssel fordultak a római történelem felé. Az első szám mindjárt Romulus képét közölte „a románok ősapja“ felírással. Néhány elbeszélés és történelmi adománnyal mellett a tartalmat főleg a rómaiak története alkotta. „Mióta be van bizonyítva, — írja e rész elején a szerző, — hogy a románok a régi rómaiak leszármazottjai, nagyon is illendő dolog, hogy tudomásuk legyen tündöklő őseikről, csodálatos tetteikről, birodalmuk kezdetéről és kiterjedéséről. Ezekben akarok népemnek szolgálni és román nyelven napvilágra hozom a régi rómaiak történetét Róma alapításától kezdve.“

... „Testvérek! — hangzik fehérvása a román olvasókhöz — az összes népek, még a legkisebbek és a legmélyebbre hanyatlottak is szomjuhózzák őseik tetteinek olvasását és megértését, pedig azok kevésbé voltak híresek; annál inkább illik, hogy ti olvassátok és ismerjétek meg a ti ragyogó őseiteknek, a régi rómaiaknak tetteit.“

¹ Vö. Lupaș: i. m. 39.

² I. h. 40.

A felhívás az akkori viszonyokhoz képest eléggé szép sikerrel járt és a folyóiratnak megindulása első évében 451 olvasója, azaz megrendelője volt. De 1821-ben a havasalföldi felkelések miatt a terjesztés ügye megállott s ezért az újság 1822-ben már nem jelent meg. 1825-ben Karkaleki felhívást intézett a moldvai és havasalföldi románokhoz folyóirata ügyében. Támogatást kért tőlük, mint akik most már nemzeti fejedelmek alatt jobb helyzetbe jutottak. A folyóirat újból való megjelenésének előkészületei azonban lassan haladtak és a „Biblioteca“ csak 1829. elején jelent meg ismét. Az előszó után mindjárt következett Bojánca Damaszkhin táblai jegyző tanulmánya a római történelemről. Bevezetésében ő is megemlékezett arról, hogy micsoda lelki élmény volt számára a román nemzethez való tartozás öntudatosodása. „E pillanattól kezdve — írja erről — szivemben kiolthatatlan tűz hevit népem eredetének, vérének, nagyságának és erényeinek kutatására... erős gyökerekkel hatolt be keblembe a szeretet, a buzgóság és a vágy aziránt, hogy kitartóan és minden eszköz felhasználásával használjak nemzetemnek és hazámnak.“¹ Valóban a folyóirat minden munkatársánál ezt a buzgóságot lehet megállapítani. Az összevonás miatt évenként kétszer, de 1834-ig rendszeresen megjelenő folyóiratban egymást érik a római és román történelmi tanulmányok. Dragoş, Nagy István (Ştefan cel Mare), Mihály vajda (Mihai Viteazul) tettei romantikus köntösben ragyogva jelennek meg a román olvasók előtt. Minden részben látható volt valamelyik román vajda képe. Karkaleki hosszú ajánlásokban köszönte meg a vállalkozását buzgón támogató pártfogók segítségét. Lupaş felteszi, hogy ezt az első folyóiratot valószínűleg gr. Széchenyi István is pénzsegéllyel támogatta, mert a kiadvány 1834-i IX. részének elején Karkaleki hosszú dicséretben emlékezik meg róla (Ştefan Seceni) „Magyarország nagyon tudós Akadémiájának alelnökéről.“²

A Biblioteca politikai hatása bizonyára nem lehetett jelentéktelen. Erre némi útmutatást ad előfizetőinek száma. 1829-ben a folyóiratnak 444 előfizetője volt, ebből 318 magyar területről (Erdély és Magyarország), 126 pedig a Kárpátokon túli románság köréből került ki. Azaz Maior Péternek (Petru Maior) 1812-ben ugyancsak Budán megjelent híres könyve mellett (Istoria pentru începutul Românilor în Dacia) a román nemzeti öntudat felébresztésében s az ebből következő politikai célok kialakulásában Karkaleki folyóirata is minden bizonnyal nagy szerepet játszott.

Maior Péter a budai egyetem könyvvizsgálója és javítója ismeretes könyvében a román történelmi folytonosságot hirdette és bizonygatta. Kétségtelen, hogy a magyarországi románság politikai gondolkozásának a XIX. század elején való kialakulására ez a könyv volt a legnagyobb hatással. Részben e könyv hatása vezetett a román politikai sajtó első igazi termékének, a *Gazeta de Transilvania*-nak megjelenésére.

A *Gazeta de Transilvania* 1838-ban jelent meg Brassóban. Megjelenésének előzményei érdekesen jellemzik a magyarországi románság akkori helyzetét. A lap megjelenése az erdélyi, de különösen a brassyói románság gazda-

¹ Lupaş: i. m. 44.

² I. h. 47—48.

sági és szellemi fejlődésének, valamint Barițiu György szerkesztő fáradozásainak volt az eredménye.¹

Brassóban hosszú fejlődés után a XIX. század első évtizedeiben egy jómódú román kereskedő-osztály alakult ki. Ez az osztály tekintélyes hányadában görög és macedo-román eredetű volt. Nagy részük a paszarováci béke után költözött Ausztria-Magyarország területére s több városban kiváltságos kereskedő-társulatokat alapított.² Slavici János szerint ezeknek a görög-román kereskedőknek „elhatározó” befolyásuk volt a románság művelődési fejlődésére. Ez különösen Brassóban volt így. A brassói görög-román kereskedők a két román fejedelemséggel való kereskedelmet szinte kizárólagos módon biztosították maguknak s ebből a jól jövedelmező foglalkozásból csakhamar meggazdagodtak. A görög kereskedők egy része idővel elrománosodott s így a román elem túlsúlyba jutott. Ez 1827-ben a görögök és románok teljes szétválására vezetett. A románok tekintélyes anyagi áldozatokkal külön román templomot és egyházi iskolát építettek. Ebben legfőbb része Orghidan Radu (öt gyakran Rudolf néven is emlegették) román nagyiparosnak volt. Orghidan bukaresti felesége vetette fel egy román újság megalapításának gondolatát s némi kísérletezés után ez a gondolat öltött testet Barițiu újságjában.³

Az újság kiadását a fentiek mellett Barițiu György Brassóba való költözése és szerkesztésre alkalmas egyénisége tette lehetővé.

Barițiu György, akit általában a magyarországi román hírlapírás atyjának tekintenek, egy román nemesi család leszármazottja.⁴ 1812-ben született Alsózsukon (Kolozs m.), hol apja görög katolikus pap volt. A torockói iskolában tanult meg magyarul s latinul; később Balázsfalván, majd a kolozsvári piarista gimnáziumban tanult. Édesapja ugyancsak ez utóbbi iskolába járt. Itt kapta a *Bariț* nevet, az eredeti *Pop* helyett.⁵ Mikor Barițiu 1824-ben Balázsfalvára került, ott lakó nagybátyja, a székesegyház kántora, eredeti nevén jegyezte be az iskola tanulói közé. 1827-ben Kolozsváron ismét *Barițiu* lett s ettől kezdve ez a neve maradt használatban mind a mai napig. Román öntudata itt ébredt fel, még pedig Maior könyvének hatása alatt. 1829 telén két más román iskolatársával sétált az utcán, mikor egy idős, tisztos külsejű úr nevéen szólította. „Azt mondják, igen jól tanulsz, — mondta Barițiumnak. — Apádnak rokona vagyok. Gyere, adjak neked egy könyvet, de azután gondosan olvasd el.” Ezzel intett a társaságában lévő úrnak, aki átadta a 17 éves ifjúnak Maior Péter könyvét (*Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*). A barátságos úr Ramonțai Simon orvos volt, aki

¹ Hodoș Nerva și Ionescu Al. Sadi: *Publicațiunile Periodice Românești*. București, 1913, 287 (Ez a 812 lapos könyv a román időségi sajtótermékek legalaposabb bibliográfiája).

² Slavici János: *Români în Ardeal*. București, 1910. 37.

³ Iorga Miklós: *Sensul Gazetelor Transilvaniei* (Academia Română, Memoriile Sect. Istorice, Seria III. Tom. XX. Mem. 13.).

⁴ *Bariț. George Foi Comemorativă la Serbarea din 12/24 Maiu 1892*. Sibiu (Tulajdonképpen Barițiu önéletrajza dr. Diaconovich Kornél fogalmazásában).

⁵ Az iskolában ugyanis olyan sok *Pop* nevű diák volt, hogy a tanárok megkülönböztetésül különféle más neveken nevezték őket. Barițiu nevét a gimnáziumban *Bariț*-nak írták, ő maga mindig a kiejtés szerint írta *Bariț*-nak (ț = c), a román történelemben azonban általánosan a *Barițiu* formát használják.

hosszú, Moldovában folytatott orvosi gyakorlat után, Kolozsváron telepedett le s az ifjúságot és román művelődés ügyét bőkezűen támogatta. Barițiu lelkesen olvasta Maior könyvét. Nemzetének eredetére, a román nyelvnek a latinnal és olasszal való hasonlatosságára nagy hámulattal és büszkeséggel gondolt. A könyvet magyarra is lefordította, de a fordítás kinyomatásáról barátai lebeszélétek.¹

Ilyen előzmények után került vissza Barițiu Balázsfalvára, hol a papnevelő szeminárium növendéke lett. Latin tudását tökéletesítve, megtanult németül és franciául. A papi tanulmányok elvégzése után a szeminárium tanárává nevezték ki. E minőségében kapcsolódott bele azokba az összeköttetésekbe, melyek végül is a Brassóban való letelepedésére vezettek. A brassói jómódú román kereskedők ugyanis ekkortájt kezdték fiaikat a balázsfalvi román iskolába küldeni. Gyermekük nyári tanulmányainak biztosítása céljából a balázsfalvi iskola igazgatóságától egy tanárt kértek, akit a nyári 2 hónapra vendégül láttak házuknál. Az első ilyen Brassóban nyaraló tanár Barițiu volt, aki Brassóban rendkívül szíves fogadtatásra talált. Ezzel megindult a barátkozás közte és a brassóiak, erdélyi viszonylatban pedig a görög katolikusok és görög keleti románok között. Így nem volt meglepő, hogy mikor a brassói román iskola 1836-ban tanító nélkül maradt, a brassóiak Balázsfalváról kértek tanárt. E kérés következtében Barițiu Brassóba ment és átvette az iskola vezetését.²

Épen ekkor merült fel a román újság kiadásának terve. Orghidan és társai megbízták Barac Jánost, Brassó román tolmácsát a lap vezetésével. Így jelent meg 1837. január 2-án az első román hetilap: *Foaea Duminecii spre înmulțirea cei de obște folositoare Cunoștințe*. (Vasárnapi lap a közhasznú ismeretek növelésére) címen. Az első számon rajta volt, hogy Orghidan Rudolf és Marin Demeter költségén nyomtatták, Gätt — helyesen Gött — János nyomdájában. Göttnek már 1834-től engedélye volt német és magyar nyelvű lapok nyomtatására s ő adta ki a *Siebenbürger Wochenblatt* című hetenkint megjelenő lapot, valamint a *Blätter für Geist, Gemüth und Literatur* című újságot, mely szintén egyszer egy héten jelent meg. Így kézenfekvő volt, hogy a Barac újságját is ott nyomtassák. Barac azonban közönséges fordító munkát végzett az újságjában, amint azt a lap második félévi példányaira rá is nyomtatta. „A cikkek fordítója“ egyszerűen lefordította a lipcei Pfennig-Magasin történeteit és az ottani német polgári élet eseményeire vonatkozó híreket. Ez az anyag persze nem felelt meg sem a brassói román kereskedő-osztály, sem a más helységekből való előfizetők várakozásainak. Ilyen körülmények között az első negyedévben jelentkező előfizetők nyolcszázat elért száma félév alatt 150-re apadt.³ A támogatók aggodalommal nézték ezt a folyamatot. Végül is Orghidan megegyezett Gött nyomdásszal, hogy kérjen engedélyt egy politikai lapra, hátha ez jobban érdekelné a közönséget. Ugyanakkor levonta a tanulságot Barac képességéről s a tervezett politikai újság szerkesztésére Barițiu-ot kérte meg.

¹ Diaconovich: *Bariț. George* 4.

² I. h. 7—9.

³ N. Hodoș—Ionescu: *i. m.* 258.

Baritiu vállalkozott a szerkesztésre s még 1837-ben kiadta Gött segítségével a „*Fo'e de septema'na' din Transilvania*“ (Erdélyi Hetilap) című lapot. Ezt azonban Baritiu engedély nélkül adta ki, miért is a második példányt már elkobozták és a további megjelenést eltiltották.¹ Ezután folyamodott Gött 1837. július 24-én egy román nyelvű politikai újság engedélyezéséért. Az engedélyt ebben az időben a bécsi udvari kancellárián keresztül egyenesen a császártól kellett kérni. E célból a szerkesztők és főbb dolgozótársak jelleméről és politikai gondolkodásáról, valamint a lap irányáról részletes felterjesztésre volt szükség.² Mielőtt az engedély megérkezett volna, Baritiu 1838. január 1-én megjelentetett egy irodalmi lapot, „*Foe literarä*“ címen. Ebből lett ugyanazon év június 25-e után a brassói „*Blätter für Geist, Gemüth und Literatur*“ című német újság címének szó szerinti átvételével a később olyan ismeretessé vált „*Foae pentru minte, inimä shi literaturä*“ című román irodalmi hetilap.

Időközben 1838. január 24-i kelettel az udvari kancellária leiratban értesítette a királyi főkörmányszéket a román politikai lap engedélyezéséről. Az engedélyt Gött kapta, mint akinek már amúgy is volt engedélye magyar és német lap kiadására. A feltételek a szokásosak: a lap szerkesztője a fennálló szabályokat (cenzura) tartsa tiszteletben, egy példányt minden számból küldjön az udvari kancelláriának, a főkörmányszék pedig a lap vizsgálásával olyan egyént bíz meg, akinek erkölcsi jelleméről, józan politikai gondolkodásáról és képességeiről meg van győződve.³ E rendelkezésnek megfelelően a brassói tanács a lap megvizsgálásával Wenczel József Brassó vidékén élő bírót bízta meg.

Ezek voltak az előzményei annak a román lapnak, mely 1838. március 12-én *Gazeta de Transilvania* címen Brassóban megjelent. Kezdetben alig keltett különösebb feltűnést, mivel az alapító, illetőleg pártfogó egyének gondolkodásában nem is szerepelt valamilyen határozott politikai célkitűzés. Az alapítók — Orghidan és társai — román nyelvű tudósító eszközt akartak maguknak teremteni. A lap jó darabig nem is foglalkozott mással, mint különféle érdekes történetek, utcai balesetek, háborús hírek és előkelő, fejedelmi látogatások leírásával. Iorga szerint sem az alapítók, sem a szerkesztők nem gondoltak arra, hogy a lapnak politikai szerepe legyen, hiszen ezt a hatóságok sem engedték volna meg. Legfőbb érdeme az volt, hogy egy „nagy román polgári réteget képviselt“ s ennek az értékes rétegnek művelődési lehetőségeket biztosított. „Ilyesmit sehol másutt nem lehetett tenni a románság körében, — írja Iorga — mivel a szabad hazának ugyanazon osztályát egy régi, gögös és túlságosan igényes arisztokrácia beárnyékolta és megfélemlítette.“⁴

Valóban az első benyomás szerint a lap cikkei alig érintettek politikai kérdést. Am a nyelvi harc korában Magyarországon Baritiu programja már magában foglalta a későbbi politikai összeütközés csiráit, „Mindnyájan tudják

¹ Lupuş: i. m. 58.

² Hodos—Ionescu: i. m. 264.

³ Jakab Elek: i. m. 61.

⁴ Iorga: i. m. 6.

és megértik, — írta bevezető cikkében — hogy egy nemzet újjászületésének legkönnyebb és legrövidebb útja csak irodalmának és nyelvének művelésén, illetőleg gazdagításán át vezethet. Ezeknek engedjenek szabad fejlődést s mi akkor megszabadultunk a sötétségtől.¹ Megindult hát a román nyelv és irodalom gazdagítására irányuló tevékenység. Ezt a célt szolgálta a Gazieta és a mellékletképpen megjelenő „Foaie pentru minte, inimă și literatură” című irodalmi szemle is. Kezdetben a lapok csak erdélyi és magyarországi vonatkozású cikkeket közöltek. Lassankint azonban kibővült a kör a fejedelemségekkel és a szomszédos országokkal. Barițiu nemcsak magyarul, hanem németül és franciául is tudott, így a változatos hírányagot a belföldi magyar, a külföldi, illetőleg az erdélyi szász újságokból könnyen átvehette. 1839-ben már egyes hírekhez vezércikket írogatott. Ugyanebben az évben munkatársat vett maga mellé Mureșianu András személyében, aki nemsokára levette vállairól az irodalmi anyag szerkesztésének gondjait. A helyzetre jellemző, hogy Mureșianu, az 1848-as, magyarellenes román himnusz szerzője² a brassói magyar katolikus gimnázium alkalmazott tanára volt, aki Kovács igazgató ajánlatára és meghívására került az iskolába.³

Barițiu 1839-ben külföldi utazást tett. Bécsben is járt, ahol engedélyt kért és kapott arra, hogy lapjait Bukovinába a hivatalos póstajáráttal küldhesse. Visszatérése után lapjai csakhamar nagy népszerűsége tettek szert a Kárpátokon túli román területeken és mintegy összekötő kapcsokká váltak a különböző országok románjai között.

Megjelenésük után néhány évvel Barițiu lapjai már határozott politikai törekvések szószólói lettek. Még pedig — ez a helyzet természetéből következett — elsősorban a moldvai és havasalföldi politikai viszonyokba avatkoztak bele. A két fejedelemség területén ebben az időben az orosz és osztrák érdekek mérköztek egymással. A török uralom már csak névleges volt; a fejedelemségek igazi parancsolója — az orosz konzul — a jászvásári (Iasi) és bukaresti orosz konzulátuson lakott. Az osztrák megbízottak azonban állandó gyanakvással figyelték az orosz konzulok tevékenységét s igyekeztek útjukba különféle akadályokat gördíteni. Ausztria természetesen nem nézte s nem is nézhette nyugodtan Oroszországnak a két román fejedelemség bekebelezésére irányuló politikáját. Ezért szította a román vezetők oroszellenes hangulatát, s minden bizonnal örült a Barițiu lapjaiban megnyilvánuló, ugyancsak orosz-ellenes szellemnek, — Barițiu pedig ekkor már egészen a fejedelemségek hazafias vezetőinek befolyása alatt állott. A két fejedelemség előkelőségei ugyanis majdnem minden nyarat Erdély határmenti fürdőhelyein töltötték el. Előpatak, Borszék és Kovászna kedvenc nyaraló- és üdülőhelye volt a vezető román középosztálynak. Barițiu ugyancsak itt volt nyaranta s így a határokon túl élő románok előkelő politikusaival és íróival évenként személyesen érintkezett. Püspökök és metropoliták,

¹ Hodoș—Ionescu: *i. m.* 289.

² „Deșteaptă-te Române” kezdetű vers első sorai: „Ébredj román halálos álmodból, melybe a barbár zsarnokok ejtettek.”

³ Iorga: *i. m.* 4—5.

Știrbei D. Barbu és Bibescu későbbi fejedelmek, Rădulescu Eliade, Florian Áron, Maiorescu János, Bălcescu Miklós, Bolintineanu Demeter, Alexandrescu Gergely és mások voltak ilyen módon szerzett ismerősei. A fürdőidény után sokszor Brassóban töltöttek néhány hetet, mert ez a város igen tetszett nekik. Ilyenkor Barițiu-cal még többet voltak együtt. „Az új nemzedékek — írja Diaconovich Barițiu életrajzában — némi képet alkothatnak maguknak arról a jötevő befolyásról, melyet a román politikusok és tudósok amaz évenkénti összejövetelűi gyakorolhattak a román nyelv és irodalom fejlődésére, valamint a Gazeta szerkesztőjének magatartására, aki azokban az években gyakran abba a kellemes helyzetbe került, hogy értesüléseit előszóban egyenesen ettől vagy attól a minisztertől, vagy épen a fejedelem dolgozószobájából kapta.”¹ E megállapítás szerint Barițiu-ra és magatartására, azaz politikai eszméire ugyancsak nagy befolyással voltak a határon túli románság vezetői. A két brassói román lap szerkesztését minden bizonnyal sok tekintetben a határokon túlról irányították. Ez a külföldi befolyás két kérdésben érvényesülhetett különösképen: az oroszok román fejedelemségi politikája és a magyarországi román-magyar viszony egyre időszerűbb kérdéseiben.

Csakugyan Barițiu lapjai a román fejedelemségekben érvényesülő orosz befolyásról mindent megírtak, amit akkor az oroszellenes román körök csak gondoltak, de nem fejezhettek ki. Barițiu — hiszen leginkább ő írt erről — rámutatott az orosz politika önzésére, az orosz veszedelem nagyságára, Oroszország jövő terveinek románellenes voltára. Bírálta az orosz befolyásra életbeléptetett ú. n. „Szervezeti Szabályzat”-ot (Regulamentul Organic) s minden módon igyekezett felsorakoztatni a románokat az orosz politika és ennek román hívei ellen. Természetesen az orosz konzulok sem voltak tétlenek: csakhamar tiltó rendszabályok foganatosítására kényszerítették a két fejedelmet. Az 1842-től 1848-ig uralkodó Bibescu havasalföldi fejedelem az orosz konzul követelésére kitiltotta Barițiu lapjait Havasalföldről s ettől fogva a hivatalnokok sem merték e lapokat nyíltan jártni. A fejedelem azonban nem akart rossz román hírébe jutni és ezért magántitkárával megizente Barițiu-nak, hogy az elvesztett havasalföldi előfizetőkért kárpótolni fogja. Nemsokára tényleg küldött 120 aranyat a brassói szerkesztőnek. A lapok csempészek útján azután is bejutottak Havasalföldre; gyakran még asszonyok is csempészték.² Moldvában hasonló módon terjedtek a brassói lapok. Az itteni románság vezetői 1843-ban egy brassói kereskedőház közvetítésével köszönőlevelet írtak Barițiu-hoz és egy aranyozott szélű acélgyűrűt, valamint 136 aranyat küldtek tiszteletük jeléül. A levelet azok a legismertebb moldvai román előkelőségek írták alá, akik nagyban hozzájárultak Barițiu lapjainak népszerűsítéséhez. E lapoknak 1847—48-ban 500 moldvai előfizetője volt,³ holott ugyanakkor az összes előfizetők száma nem haladta meg a 800-at. A két újságot 1838 első felében száz előfizető rendelte meg; számuk az év végéig 300-ra emelkedett. Négy év múlva, 1842-ben volt összesen 562 előfizető, kik közül 148 Erdélyből, 73 Magyarországból,

¹ Diaconovich: *i. m.* 15.

² Diaconovich: *i. m.* 13.

³ I. h. 14.

265 Havasalföldről (csak Bukarestben 159-en fizettek elő) és 149 Moldvából rendelte meg a brassói újságokat.¹ Ezek a következő év január 4-től kezdve, hetenként kétszer jelentek meg,² és politikájuk változatlanul a fejedelemségekben érvényesülő orosz befolyás ellensúlyozására irányult. Az orosz külpolitika vezetői Bécs tudomására hozták elégedetlenségüket, mire Sedlnitzky 1845-ben Barițiu-t és Göttöt figyelmeztette: ne írjanak többé olyat, ami Oroszországnak nem tetszik.³ De ez a tilalom jórészt csak forma-ság volt. Az oroszok tudták, mennyi része van az orosz—osztrák érdek-ellentétnek a brassói román lapok oroszellenes hangjában. Mikor 1849-ben Barițiu-ot az oroszok letartóztatták és Ploesti-ben Hasford orosz tábornok elé vitték, a tábornok szemére vetette nyolc év óta folytatott oroszellenes politikáját. Barițiu a tábornok szavaira először semmit sem felelt, csak kétszer keresztet vetett. Hasford nézte, azután így folytatta: „Igen, tudom, mit akarsz nekem mondani, hogy az osztrák cenzura kényszergetett Oroszország politikájának támadására. Szerencséd, hogy császárom és a te császáröd nemrég új szövetséget kötött...“ Erre Barițiu-nak megjött a bátorsága: „Úgy van Kegyelmes uram, — válaszolta — én nem írtam s nem közölhettem semmi olyat, ami az országom kormányától reám kényszerített cenzoroknak nem felelt volna meg.“⁴

Valóban Barițiu a helppolitikai kérdésekhez is csak a cenzorok hozzájárulásával szólhatott hozzá. Mivel azonban a magyar nemzeti törekvéseknek, elsősorban pedig a magyar nyelv közéleti érvényesülésének a bécsi kormányzat akkor még ellene volt, Barițiu akadály nélkül közölhette cikkeiket a magyar nyelv „erőszakolása“ ellen és a román nyelv „védelme“ érdekében. Ezt a szász nemzetiségű cenzor nem akadályozta meg, sőt minden valószínűség szerint örömmel szemlélte, hiszen a szászoknak kapóra jött az ő magatartásukhoz simuló román fellépés.

Ennek előzményei még 1839-re nyúlnak vissza. Barițiu kezdettől fogva a román nyelv művelése, terjesztése és biztosítása érdekében tört lándzsát. 1839-ben Herdert idézi: „Aki édes anyanyelvét, gyermekkorának szent hangjait nem szereti, nem érdemli meg az ember nevet.“ E szellemben ír tovább is. Állandóan hivatkozik a római és román történelem hőseire és azok példáira. „Legyünk méltók a rómaiakhoz, azoknak erényeihez, akiknek nevét hordozzuk, nyelvét beszéljük és szokásait örizzük“, — írta 1840-ben. Mindkét lapban túltengett a történelmi anyag. A történelmi cikkek nagy részét Barițiu maga írta. De gyakran vett át cikkeket a Kárpátokon túli román újságokból, melyeknek munkatársai különben szíves örömet írtak a brassói lapokba. Így a *Gazeta* és *Foia* hasábjai sokszor közvetítették a havasalföldi román kiválóságok eszméit, pedig azok már nem egyszer határozottan magyarellenesektől, sőt magyargyűlölőktől származtak. Az erdélyi származású román tanárok ekkor szinte kizárólagosan kezükben tartották a román iskolákat, a román művelődés területét és mindenütt gyűlöletet

¹ Cheresesiu Victor: *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi a szabadságharc előtti évtizedben*. Budapest, 1917. 38.

² Hodoș—Ionescu: *i. m.* 287.

³ Diaconovich: *i. m.* 17.

⁴ *I. h.* 28.

ébresztettek a magyarok iránt.¹ Ez erdélyi származásúak között legnagyobb tekintélyű épen az a Maiorescu János volt, akinek Dakorománia megvalósítására vonatkozó terve 1848-ban ismeretessé vált. A brassói román lapoknak a havasalföldi körökkel való állandó együttműködése tehát bizonyára már akkor román területi követelések csiráit rejtette magában.

Barițiu 1842-ben foglalt állást a magyar nyelv ellen. Ekkor írta a Foaia 9—11-i számaiban híres cikksorozatát, mely 1892-ben külön kötetben is megjelent.² A „Românii și Maghiarismul“ (A románok és a magyarizmus) című cikkben Barițiu mindenekelőtt az erdélyi országgyűlés összetételét vette vizsgálat alá. Ezen az országgyűlésen a magyar arisztokrácia a románok nélkül dönt a román nemzet érdekeiről, mert — mint kifejti — a románoknak ott egyetlen képviselőjük sincs. Az ott ülő püspököt nem a nemzet, hanem az uralkodó küldte oda, mint regalistát. Így mondotta ki az erdélyi országgyűlés január 31-én, a „román nemzetiséget megsemmisítő határozatát“. Azét a román nemzetiségét, mely mintegy 300 éve törvénytől el nem ismerve élt ebben a hazában.

Ezután fejti ki Barițiu részletes véleményét a románok „politikai megsemmisítésére“ vonatkozó határozatról (A magyar nyelv kötelező közéleti használata). Az erdélyi románokat eddig minden veszedelem ellen megvédelték bizonyos tényezők. Elsősorban nagy számuk. Azután „nemzeti életkoruk“. Ők is kezdték már megismerni nemzeti értékeiket. Rájöttek arra, hogy „nekik is van nyelvük, még pedig édes és tetszetős nyelv, melyet sokkal könnyebb gazdagítani és művelni, mint más azonos helyzetben lévő és vele egyenrangú nyelvet“. A nemzeti érzés mellett a románságot megtartotta az egyház. Ezt csak a nemzeti nyelv segítségével ismerhetik meg s az, aki a román nyelvet bántja, a vallás bántalmát sem kerülheti el. Nem lehet bántani a románságot amiatt a „szoros nemzeti és vallási érintkezés miatt sem, ami ma uralma alatt tartja az erdélyi románokat és a nemzet ama részét, mely Moldva—Havasalföld területén él és uralkodik, egy erőteljes vonzóerő, mely amíg moldvai és havasalföldi románok lesznek, még mai politikai helyzetükben is, ezután biztosítja az erdélyi románok nemzetiségét.“ Amíg a románok a két fejedelemségben román nemzeti kormányt, nemzeti törvénykezést és nemzeti irodalmat látnak, addig a nemzetiség szikrája, sőt tüze sem aludhatik ki az erdélyi románokban. „Ma (1842-ben) tehát nem lehet egy népet elnemzetietleníteni“, állapítja meg Barițiu. Lám Svájcban megmaradt a három nemzet, Svájc pedig már fekvésénél fogva is nagyon hasonlít Erdélyhez. A román népet azért sem lehet elmagyarosítani, mert sokkal egészségesebb, mint a magyarok gondolják. A románok 1730 éven át meg tudták őrizni nemzetiségüket, még pedig sokkal tisztábban, mint a magyarok. Gelu harca után a románok szabad akaratból választották uruknak Tuhutumot. Nemzetiségükért azóta sokat küzdöttek s 1790 óta várják, hogy valamelyik országgyűlés ismerje el őket Erdély negyedik nemzetének. A magyarok azt mondják, ők vannak hivatva Európa szélén a keleti vár szerepére. Ezt a románok is mondhatják maguk-

¹ Janesó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések*. II, 348—9.

² Barițiu: *Studii și articole* [Lupaș János előszavával]. Sibiu, 1892. 19 k.

ról, sőt némileg több jogosultsággal. Számuk egyenlő a magyarokéval. A fejedelemségekben élő románság egészségesebb, mint a Magyarországon lakó magyar nép. A román főúri osztály, a bojárság, ír és beszél románul. A magyar arisztokrácia nem. A román nyelv a fejedelemségekben háromezred éve diplomáciai és dikasztériumi nyelv. Egy ilyen nyelvet Erdélyben nem lehet megsemmisíteni. Erdély két milliónyi lakósa közül egy millió százezer csak románul beszél, a többi kilencszázezer magyarul és szászul.

„Ti magyarok — folytatja Barițiu — a román nemzetet itt találtátok Erdélyben. Ez a nemzet előttetek már 600 évvel itt volt és uralkodott ezen a földön. Ez a román nemzet Béla király névtelen jegyzője szerint — saját akaratából kezet nyújtott nektek és befogadott titeket ebbe a hazába. Most azt mondjátok neki, hogy jövevény, megtúrt nép vagy, aki a ti irtalmatokból él. Ez az állítás nem a tényleges erőviszonyok ismeretéből származik. Hiszen a magyarok ereje aránylag sokkal inkább meg van osztva, mint a románoké. A magyarok egyházilag is szétagoltak, négy szektára oszlanak. Ezzel szemben a két fejedelemség románjai egyetlen valláshoz tartoznak, az erdélyiek pedig kettőhöz.”¹

Barițiu e felfogását nem szükséges magyarázni. Érzik belőle az erejének teljes tudatára ébredt nacionalizmus, valamint a román nemzet egységéből — a Kárpátokon túli románsággal való szerves kapcsolatból származó biztonság. Az Anonymusból táplálkozó dákoromán szemlélet itt már minden vonalon érvényesül. Csupán a politikai követelések tiszta megfogalmazása hiányzik még, de a gondolatmenet mögött ott van valamennyi. Barițiu azonban most már minden alkalmat felhasznál a románságnak e szellemben való nevelésére. Minden bizonnyal erre a folyamatra gondolt 1888-ban, mikor a *Gazeta* megjelenésének ötvenedik évfordulóján visszatekintett a megtett útra és ezeket írta: „Mindnyájunk (a lap munkatársainak) célja volt, hogy az irodalom fejlesztése mellett politikai nevelést is adjunk; ennek hiányát nagyon erősen éreztük, leginkább akkor, midőn arra gondoltunk magunkban, hogy nehéz korszakokat is megérhetünk.”² A politikai nevelésben pedig Barițiu előtt ott állott a szászok példája. Az erdélyi szász sajtó éppen ebben az időben írt legélesebben a magyarság nemzeti törekvései ellen. Barițiu néha nem is tett mást, mint szó szerint átvette a szász lapok egyik-másik cikkét. „Oh ázsiai jogfogalmak szülte barbárság” — írja a *Satellit* szász újság nyomán a magyarokról. „Tehát őseiteknek joguk volt ezt a népet leigázni és most az utódoknak utolsó javától megfosztani.”³ Nehány számon keresztül Barițiu lapjai folyton a szászok érveit használták. De az együttműködés nem sokáig tartott. 1842-ben a két román püspök egy közösen aláírt panaszban tiltakozott az erdélyi országgyűlésen a románság királyföldi elnyomása ellen. A kérvényben a püspökök a szász és román nép egyenlőségéért szálltak síkra s a szászoktól kérték azokat a jogokat, amiket máshol a magyaroktól követeltek. A szászok, akik a magyarok elleni hasonló követeléseket buzgón támogatták, most felháborodva tiltakoztak a

¹ I. h. 20 kk.

² Hodos-Ionesu: *i. m.* 289.

³ Chesteștiu: *i. m.* 17.

velük szemben támasztott követelések ellen. A Királyföld az szász föld, — hangsúlyozták. — A románok oda később szivárogtak be, tehát csak megtűrt elemnek tekinthetők, akiknek nincs joguk ilyen követeléssel előállni. Egy tűzhely mellett két úr nem fér meg; a románoknak tehát vagy engedniök, vagy távoznok kell.¹ A szászok e felfogásnak megfelelően cselekedtek. Mikor Barițiu az 1842-i királyföldi panaszt Moga püspök és más román vezetők kérésére külön román nyelvű röpiratban kinyomtatta, a brassói városi tanács az összes megtalálható példányokat elkoboztatta.² Így csak az a néhány példány jutott el rendeltetési helyére, amelyik már a postán volt. A szászok tudták, mit jelent e panasz népszerűsítése a román falvakban. Ettől kezdve gyakori volt a szász és román lapok vitája. A Gazeta 1847-ben megbotránkozva idézte Göllner dr. szász hadbíró nyilatkozatát. „Eljön az idő, mondta a bíró, midőn egykor a románoknak ki kell vándorolniuk a szász földről. Az oláhok ma hivatalokért követelöznek, pedig még nem rég mi mások voltak, mint a szászok szolgái és pásztoraik.”³ Egy évvel később Roth, Brassó városi főjegyzője még keményebb hangot használt, mikor az ottani románok közhivatali állásokat követeltek. Követelésüket Leményi Bran János brassói román ügyvéd 200 román élén haladva adta elő Albrichsfeld polgármesternek. A polgármester azonban rögtön összehívta a városi tanácsot és ennek határozata szerint másnap statáriummal fenyegette meg a románokat. Roth főjegyző magához hívatta Barițiu-ot és így szólt hozzá: „Ne merészelj semmit se írni a városi tanács intézkedései ellen. Egyúttal mondd meg oláhjaidnak, hogy azokat, akik Branéhoz hasonló tüntetésekben merészelnek résztvenni, a lámpafákra fogjuk felakasztatni.”⁴

Ezek az események részben megmagyarázzák a brassói szászoknak a magyar álláspont felé való közeledését. A román követelések hatására a brassói szászok a magyaroktól kívánt unió hívei lettek s Erdélynek Magyarországgal való egyesülését ők is pártolták. Brassóban 1848. tavaszán olyan unió-barát hangulat volt, hogy ez alól Barițiu sem vonhatta ki magát s lapjaiban többször közölt unió melletti cikkeket. Néhány hónappal később azonban Bärnuțiu unió-ellenes álláspontja felülkerekedett s ettől fogva Barițiu lapjai hevesen támadták az uniót és a magyarságot. A két lap hangjának megváltozásához a cenzura megszüntetése persze nagyban hozzájárult. Most már kedvükre írhattak a románság elnyomásáról, a mihálcfalvi véres összeütközésről, a jobbágyok felszabadításával késlekedő nemesekről stb. Muresianu tüzes költeményeket írt a Foaia-ban, miáltal erős hatást gyakorolt a nép nemzeti büszkeségének és lelkesedésének felébresztésére.⁵ Barițiu lapjai rövideken annyira a románság magyarelleses törekvéseinek szószólói lettek, hogy mikor 1849. tavaszán a magyar csapatok előrenyomultak, Barițiu Erdélyből Havasalföldre menekült. Lapjai 1849. március 17-től december 1-ig nem jelentek meg.

¹ I. h. 19.

² Diaconovich: *i. m.* 17.

³ Chereșteșiu: *i. m.* 30.

⁴ Diaconovich: *i. m.* 19—20.

⁵ Hodos—Ionescu: *i. m.* 289.

A román sajtó a szabadságharc és az önkényuralom alatt.

Időközben a magyarországi román sajtó több új lappal bővült. Ezek között első volt Cipariu Timoteus balázsfalvi kanonoknak először 1847. január 4-én megjelent „*Organulu luminarei*” című (egyházi, politikai és irodalmi) hetilapja.¹ A lap nehézkes latinizáló nyelve miatt kevés hatást gyakorolt s nem versenyezhetett Barițiu lapjaival. Ezért Cipariu 1848-ban átszervezte s *Organulu naționale* (Nemzeti orgánium) címen adta ki május 12-től szeptember 29-ig, ugyancsak hetenként egyszer. A lap első számában a szerkesztő rámutatott újságja céljára, mely „a román nemzet igazi érdekeinek megvilágítása”. Politikai és erkölcsi jelszavakul a „békét, hűséget és nemzetiséget” hangsúlyozta, nemzetiségen a román nemzetiséget értve. Ennél sokkal érdekesebb volt Cipariu néplap alapítási kísérlete. Az előbbi orgánium megindításával egyidejűleg jelent meg 1848. május 12-én a *Invetiatoriulu poporului* (Nép tanítója) című heti néplap.² Az első számban közölt, Cipariu fogalmazta munkaterv a román nép politikai nevelésére irányult. Elsősorban a román iskolák szükségességéről akarta az olvasókat meggyőzni. A szász és magyar iskolákban a román gyermekek nem sajátítják el azt, ami nekik hasznos, hanem azt, ami a szászoknak és magyaroknak az. A végén a román gyermekek úgy nőnek fel, hogy románul sem tudnak. „Ez nagyon rossz, ezerszer rossz.” A románok így vesztették el a leghíresebb román családokat: a Majlátokat, Jósikákat, Kendeffyeket, Huszárokat, Zeykeket és Kenderessyeket. Ugyancsak a román iskolák hiánya miatt nincs a románoknak politikai érzékük. A román népet politikai nevelésre kell fogni. A lapnak ez a főcélja. Megtanítani a népet arra, amire szüksége van; felébreszteni álmából, segíteni újjászületésében.³

Cipariu egyik újságja sem volt hosszúéletű, mert már ugyanazon év őszén megszűnt mindenik. Rövid életük egyik okát bizonyára abban a nehézkes román nyelvezetben kereshetjük, melyet még az írni-olvasni tudók sem nagyon értettek; a néplap túlságosan korai volta pedig egészen nyilvánvaló volt. Irányt jelző cikkében Cipariu maga állapította meg, hogy az erdélyi románok nagy része nem tud írni-olvasni, sőt — amint írta — a román asszonyok között még 1000 sincs, aki olvasni tudna.

A román politikai sajtó történetében rendkívül érdekes számunkra az a két lap, mely az 1848—49-es szabadságharc alkalmával magyarbarát magatartást tanúsított. Ezek közül időrendben első volt a Pap Zsigmond szerkesztésében Pesten megjelenő „*Amicul poporului*” (A nép barátja), melynek első száma 1848. június 3/15-én látott napvilágot.⁴ Kossuth szellemében hirdette a magyar-román összefogást és kibékülést. A magyarországi románokra volt is némi hatása. November 9-én megszűnt. Szerkesztője, Pap Zsigmond később az abszolutizmus alatt indított új román lapot.

¹ I. h. 472.

² I. h. 342.

³ I. h. 344.

⁴ Lupas: *Contribuțiuni...* 13—14.

1849. március 25—június 10 között jelent meg Brassóban Bolliac Cézár híres lapja az „*Espatriatul*“. Bolliac egyik legtehetségesebb tagja volt a havasalföldi román vezető-osztálynak. Elismert költő, aki gyakran szerepelt verseivel és cikkeivel a havasalföldi lapok hasábjain.¹ Az 1848-i román forradalomban való részvétele miatt az oroszok elől Erdélybe menekült. Itt Bem tábornok vette védelmébe. A magyar seregek sikereinek hatása alatt, Bem valószínű biztatására a megszűnt Barițiu-lapokat akarta helyettesíteni lapjával. Ez néhány hónapos fennállása alatt hetenként kétszer jelent meg. Jelszava: „Igazság és testvériség“, a lap felső részére nyomtatva pompázott e bibliai vers mellett: „Zörgessetek és megnyitattik, kérjétek és adatik néktek“. A lap első számában Bolliac szenvedélyes szavakkal fordult az erdélyi románokhoz. „Hat hónapi üldöztetés és elfogatások után — írta többek között — a kivándorolt román száműzött kinyithatta szemét és szabadon vehetett lélegzetet, hála a magyar fegyvereknek és a Szabadság emez arkangyalának, Bem tábornoknak, aki villámaival szétszórta a zsarnokság démonait és megtisztította az eget.“ — „Román testvérek! — hangzott felhívása — ti, akik annyi mindenféle csoportra és alcsoportra vagytok oszolva, hasson át végre titeket ez az igazság: most nem ilyen vagy olyan nemzet, vagy császár között vannak harcok, — ma egész Európában egyetlen küzdelem van a Szabadság és Zsarnokság, a népek és az uralkodó-családok között. Az uralkodó-családok mindenfelől tömörülnek és kezet nyújtanak egymásnak, hogy megtámasszák trónjaikat, melyek sülyedőben vannak; már csak egy reményük maradt, a népek egymás közti féltreértése és veszekedése. Ha egyszer a népek megismerik igazi érdeküket, akkor a harc megszűnik.“ Miért pusztulnak a románok és magyarok, szerbek és mások egymás kezétől? Azért, mert egymás ellen ingerlik őket. Pedig mindyájuknak érdeke volna a magyarokkal való összefogás. „Amíg a román aludt — folytatja Bolliac felhívása — addig a magyar felemelkedett, felébresztette őt is (t. i. a románt) érzéketlenségéből s tudtán kívül kiszabadította a jobbagyság rabságából, földet adott neki, testvérvé fogadta a törvény előtt, fizikai és erkölcsi képességeinek teljes szabadságot adott — és ő, ahelyett, hogy felfegyverkezve együtt harcolna szabadítóival, ahelyett, hogy a közös ellenség ellen kelne fel, minden erejével harcol azért, hogy tovább is ugyanolyan rabságban maradjon, mint amilyenben volt. Oh pokoli kamarilla ámitása!“²

Bolliac hasonló lendületes felhívással fordult az orosz megszállás alatt élő moldvai és havasalföldi románokhoz. Kitartásra búzította őket s rámutatott a magyarokkal való együttes küzdelem nagy lehetőségeire. Az erdélyi románok felé pedig állandóan hangoztatta, hogy csak akkor remélhetik szabadságuk megtartását, ha a magyarokhoz csatlakoznak és együtt harcolnak az összes közép-európai államokat egyformán fenyegető szláv veszedelem ellen. Az egymást kergető események azonban megakadályozták Bolliac munkájának sikerét. Újságja június 10-én utoljára jelent meg, mert a szerkesztőnek tovább kellett menekülnie. Bemtől Kossuthoz ment s együtt

¹ Bogdan-Duică: *Istoria literaturii Române Moderne*. Kolozsvár, 1923. 292 l.

² Hodos—Ionescu: *i. m.* 243.

jutottak el Konstantinápolyba. Később visszatért Havasalföldre s a két fejedelemség 1859-ben bekövetkezett egyesülése után tovább is résztvevett a román közéletben. Erdélyi szereplését a románok „sajnálatos eltévelyedés”-nek minősítették; ezt Bogdan Duica s utána mások is zsidó származásával próbálták magyarázni. Újságjának összes, megtalálható példányaít az osztrákok összegyűjtötték és elégették.¹

A magyar szabadságharc bukása után Erdély az osztrák seregek hatalmába kerülván, Barițiu visszatért Bukovinából s a románság vezetőinek, köztük Șagunának határozott kívánságára, ismét hozzáfogott lapjai kiadásához. A megjelenéshez azonban új engedélyre volt szükség, amit Barițiu írásban kért, majd személyesen is Nagyszébenben. Kérésének teljesítése után 1849 december 1-én lapjai újból megjelentek. A címben egy kis változás történt: az eredeti *Gazeta de Transilvania* már 1849 jan. 3-tól *Gazeta Transilvana* cím alatt jelent meg, míg most dec. 1-től kezdve a közvéleményben ismeretes *Gazeta Transivaniei* elnevezés maradt állandó használatban. Egy másik változás a cirill-betűs cikkek lassú háttérbe-szorulása volt. Latin betűs cikkek már 1844-től előfordultak, de 1849 után kezdtek egyre jobban sürgetni a teljesen latin betűs írás bevezetését. A románság vezetőinek erre vonatkozó kérését 1848 előtt Barițiu azzal háritotta el, hogy a nem cirill-betűs újságokat az oroszok egyáltalában nem tűrnék a fejedelemségek területén. 1849 után azonban lapjai amúgy is kiszorultak a fejedelemségekből. Három év múlva, 1852-ben, a január 2-iki számmal kezdődőleg a *Gazeta* és *Foaia* egészen a latin-betűs írásra tértek át.

Ekkor már nem Barițiu volt a szerkesztő, mert 1850. februárjában az osztrák hatóságok megtiltották lapjainak további megjelenését. Barițiu ugyanis a Foaia-ban megkezdte volt Iancu Ábrahám móc vezér jelentésének folytatólagos közlését. A jelentés azelőtt Bécsben már német nyelven megjelent s Barițiu azt hitte, nem lehet akadályá az ő lapjában való közlésének sem. — Tévedése csakhamar nyilvánvaló lett. Brassó rendőrfőnöke magához hivatva s kifejtette előtte a császári kormány rosszalását a Iancu jelentés közlése miatt. Azt tanácsolta Barițiu-nak, szüntesse meg a további részletek közlését. Barițiu a románok előtt nem akart gyávának látszani s ezért a tanácsot nem fogadta meg. A rendőrfőnökség jelentést tett makacságáról s e jelentésre válaszképen érkezett a *Gazeta* és *Foaia* megjelenésének eltiltása.² A két lap február 13-tól szeptember 9-ig szünetelt.³ Ekkor az osztrák hatóságok állami szempontból kezdtek szorgalmazni megjelenésüket, de más szerkesztő vezetése alatt. A választás Murășianu Jakab gör. katolikus pap-tanárra esett, aki 1837 óta a másik Murășianu-val együtt a Kovács igazgató vezetése alatt álló brassói róm. kat. gimnáziumban tanított. Murășianu Jakab szerkesztésében a lapokat majdnem egy évtizeden át az osztrák kormány román nyelvű félhivatalosainak tekintették. A szerkesztő lapjaira rányomatta a kétféjű sasos hivatalos osztrák címet s kötelezte magát az előírt feltételek teljesítésére.⁴ 1850-től 1860-ig az összes jelentő-

¹ I. h. 244.

² Diaconovich: *í. m.* 34.

³ Hodos—Ionescu: *í. m.* 287.

⁴ Diaconovich: *í. m.* 34.

sebb cikkeket közlés előtt német fordításban bemutatta a rendőrségnek. Emiatt a két lap színvonala rohamosan hanyatlott, az előfizetők száma 400-ra esett. A Bach rendszer bukása után a lapok új fejlődési korszakba léptek. A megalkuvás nélküli román követeléseket hangoztatták s különösen az 1861—1867-i korszakban nagy hatással voltak a románság magatartására. 1861 január 7-től hetenként kétszer, 1863-ban gyakran hetenként háromszor jelentek meg s az előfizetők száma elérte az 1200-at; ezt azelőtt még a legnagyobb derűlátással sem remélték a szerkesztők. Mindez természetesen összefüggésben volt az 1863-i Nagyszebenben tartott ú. n. tartományi gyűléssel, ahol a magyarok távollétében a románságot Erdély negyedik nemzetévé és a román nyelvet, a magyar és német nyelvvel egyenlő jogú hivatalos nyelvvé nyilvánították.¹ Amint azonban az események további alakulása az 1867-es osztrák-magyar kiegyezéshez vezetett és a románságnak az erdélyi egyeduralomra vonatkozó reménysegei megsemmisültek, a Bariju-féle lapok is visszaestek. Az új helyzetben nem találták fel magukat s előfizetőik jó része más, időközben alapított román hetilapokhoz pártolt. 1875-ben mindössze 300-an rendelték meg a *Gazeta*-t és *Foiaia*-t, ami nyilvánvalóan mutatta hanyatlásukat. A román olvasóközönség ekkor már megoszlott; a szebeni és budapesti román lapok erős versenytársai lettek a brassói újságoknak.

Az osztrák önkény-uralom berendezkedése lezárja a magyarországi román politikai sajtó történetének első korszakát. Ebben a korszakban történt meg az alapvetés és a Magyarországgal szembe forduló román politikai törekvéseknek a sajtó útján való népszerűsítése. Rövid ideig tartó próbálkozások után ebben az egész korszakban a *Gazeta Transilvaniei* bizonyult állandó újságnak a *Foiaia* című mellékletével együtt. A *Gazeta* és melléklete mintegy összekötő kapcsot képezett a Kárpátokon inneni és túli románok között s politikai jelentősége jó ideig nem annyira az erdélyi, mint a Kárpátokon túli románság érdekeinek védelmében állott. Az 1848-as események közelségében megnőtt belpolitikai szerepe jelentős, de nem döntő a románság életében. A *Gazeta* a román nemzeti öntudat felébresztésében és erősítésében, valamint a román középosztály politikai nevelésében döntő tényező. A politikai magatartást és a románság e szempontból való irányítását a román egyházak püspökei, 1848—49-ben pedig Bärnuju Simon és Iancu Ábrahám erőteljes egyénisége határozta meg.

A román politikai sajtó történetének második korszaka 1850-től 1884-ig, a *Tribuna* című nagyszebeni újság megjelenéséig tart. Ebben a korszakban végleg kialakult a magyarországi román politikai sajtó három nagy gyűjtőpontja: Brassó, Nagyszeben és Budapest. A románság politikai magatartását most már jobban meghatározza a sajtó, mint annakelőtte. Az egyházfők szerepe 1867 után egyre jobban háttérbe szorul. A románság vezetői külön utakon indulnak el, mert úgy érzik, egyházaik képviselői kormánytól függő helyzetükben többé nem vezethetik úgy őket, mint annakelőtte.² A politikai

¹ Mester Miklós: *Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863—64. évi nagyszebeni országgyűlésen.* Budapest, 1936. 152—60.

² Slavici János: *Tribuna și Tribuniștii.* București, 1896. 13.

vezetők e különválása, később pártszervezetbe való tömörülése természet-szerűleg új helyzetet alakított ki a sajtó területén is. Ebből az új helyzetből magyarázható a második korszakban alapított új hetilapok célkitűzése, sőt végeredményben ebből a helyzetből nőtt ki az első román napilap, a *Tribuna*, mely új korszakot jelent a magyarországi román politikai sajtó történetében.

Az osztrák önkényuralom korának első nagy sajtóeseménye a nagy-szebeni *Telegraful Roman* megjelenése. Ennek az újságnak megalapítása s két évtizedes tevékenysége a Şaguna András ortodox püspök legszemélyesebb alkotásai közé tartozik. Mivel pedig az abszolutizmus korában Şaguna volt a magyarországi románság elismert és legtekintélyesebb vezére, a *Telegraful Roman* jelentősége nyilvánvaló. A román történetírók a lap húsz évfolyamát (1852—1872) Şaguna emlékiratainak tekintik. Az újság ugyanis kezdettől fogva a püspök legszemélyesebb irányítása alatt állott. Şaguna püspök Flórián Áron szerkesztővel előzetes írásbeli megállapodást kötött. Ennek értelmében a szerkesztő kötelezte magát, hogy a lap megjelenése előtt legalább egy órával egy nyomtatott példányt Şagunának jóváhagyás céljából bemutat, az időszéri cikkek pedig kinyomtatás előtt ugyancsak ismerteti Şagunával, „magától értetődően — állapítja meg a szerződésben Şaguna — hogy ha történetesen valamelyik szám nem nyerne meg jóváhagyásomat, az nem közöltetik”.¹

Midőn Şaguna e megállapodást aláírta, akkor már meg volt az engedély a lap megindítására. Az engedélyt 1852. október végén kérte Schwarzenberg Károly herceg erdélyi kormányzótól, akivel bizalmas viszonyban volt. Ugyanakkor a rendőrhatalomhoz is beadta folyamodványát. Indokolásában rámutatott arra, hogy a brassói *Gazeta Transilvaniei* sokat veszített erkölcsi és szellemi erejéből s ezért szükség van egy új román újságra. Ez érdeke nemcsak a román népnek, hanem az államnak is, mert ez utóbbi számára lényegesen fontos, hogy a népnek olyan műveltséget adjanak, mely az állami érdekekkel nem áll ellentétben. Şaguna hangsúlyozta, hogy minden anyagi és szellemi lehetőséggel rendelkezik, amely szükséges egy újság fenntartásához. A rendőrhatalomhoz intézett beadványban megjelölte lapja célját. A cél: ipari, kereskedelmi és irodalmi kérdések tárgyalása, sőt politikai elmélkedések közlése is. Az engedély már december 15-én megérkezett. Ennek alapján jelent meg a lap első száma 1853. január 3-án. Az első öt évben hetenként kétszer, 1858—1862-ig hetenként egyszer, azután 1878-ig ismét kétszer, 1878. után pedig rendszeresen hetenként háromszor jelent meg. A cikkeket eleinte cirill-betűkkel, 1865-től kezdve latin betűkkel közölték.²

Az 1852. december 8-i előfizetési felhívás szerint a *Telegraful Roman* célja, hogy „a román néppel közölje azokat a politikai, ipari és kereskedelmi eszméket és hasznos ismereteket, melyek időszériek és az ő szükségleteihez vannak mérve, hogy megtanítsa neki, melyek azok a jogok és milyen az a helyzet, amelyet számára az államban biztosítottak, hogy felvilágosítsa népét azok felől az érdekek felől, melyek egyéni és közéletében fontosak számára, hogy fizikai és erkölcsi erőtevékenységét megmozgassa, hogy szel-

¹ Lupuş: *Contribuţiuni...* 80. l. jegyzete.

² Hodós—Ionescu: *í. m.* 715.

lemét fejlődésének tényezői felé irányítsa, és meggyőzze arról, hogy csak anyagi és erkölcsi helyzetének megjavulása révén juthat műveltséghez és boldoguláshoz“.¹

A Telegraful eme célkitűzése Şaguna józan, a valóságos helyzet ismerésével számoló szemléletét tükrözi vissza. A románok joggal tekintik őt legnagyobb tehetségű vezetőjüknek. Sokan a román Széchenyinek nevezik, mert az volt a felfogása, hogy amíg a magyarországi románság anyagilag, erkölcsileg és műveltségében meg nem erősödik, addig hiába küzd politikai céljaiért. Şagunára minden biznnyal hatása volt Széchenyinek, mert sok terve, cselekedete román viszonylatban ugyanaz volt, ami Széchenyi és tettei a magyarság számára. Újságjában nagyvonalú gazdasági nevelő munkát fejtett ki. Politikai szempontból főleg 1861-től 1865-ig volt nagy jelentősége a Telegrafulnak. 1868 után ez a lap volt az aktivitás híveinek szócsöve. De a már külön utakon járó román vezetők nagy részére nem tudott elhatározó befolyást gyakorolni. Şaguna halála után Christea Miklós szemnáriumi tanár szerkesztésében sok értékes fiatal író kapcsolódott bele a lap munkájába. Már úgy volt, hogy az újság napilappá alakul át, mikor Christeát egy Tisza Kálmán miniszterelnök ellen írott éles cikke miatt püspöke lemondatta a szerkesztői állásról, Christea barátai ekkor indították meg azt a mozgalmat, mely a Tribuna megalapítására vezetett.

A Bach korszak bukása után új román hetilapok indultak meg. Ezeket már tisztán politikai célból alapították. Első volt közülük az 1861-ben Pesten alapított *Concordia*. Ez a hetenként kétszer megjelenő „politikai és irodalmi“ lap (*Diurnalu politicu și literariu*) ugyanannak a Pap Zsigmondnak (a lapon Sigismundu Popu) volt az alapítása, aki 1848-ban az „Amicul Poporului“ című újságot is szerkesztette.² Ez a kövárvidéki birtokos 1861-ben is a román-magyar kibékülés érdekeit hangsúlyozta s lapjában ennek a meggyőződésnek adott kifejezést. A bevezető cikkben összetartásra hívta fel a románokat, majd a jövő komoly építésére biztatta őket. Néhány hétig azonban olyan ügyesen fogalmazta meg cikkeit, hogy a románok nem tudták, vajjon egyetért-e a Şaguna és Barițiu képviselte unióellenes politikával, vagy sem? Ezért írta Barițiu róla, hogy eleinte elvből nem fűztek megjegyzéseket megjelenéséhez. „Azt halljuk azonban, — írta ezzel kapcsolathgn — hogy a „Concordia“ szelleme egyetért a nemzet „concordiá“-jával s nem hisszük, hogy azt elhagyja és belépjen az unió magyar táborokba, amitől féltünk“...³ A lap tehát láthatóan figyelmeztet ébresztett maga iránt. A románok képviselői egy darabig a román nemzeti párt szervének tekintették. A külső formájával is feltűnt: ez volt az első román politikai újság, melyet egészen latin betűkkel nyomtattak.⁴ Szerkesztői között Roman Sándor és Cosma Pártén is ott voltak; ők később nagy szerepet játszottak a román közéletben. A „Concordia“ jó román szellemét mutatta az egyesült román fejedelemségeket dicsőítő egyik cikke, melyben a fejedelemségeket a románok „igéret földjé“-nek

¹ Lupaş: *i. m.* 82.

² Hodoş—Ionescu: *i. m.* 140.

³ Lupaş: *i. m.* 14—15.

⁴ Diaconovich: *Enciclopedia*, I, 901.

nevezte.¹ Később azonban az olvasók észrevették, hogy a lap a magyarokkal való megbékélést hirdeti. Ezt maga Pap fejtette ki újságja 1863. január 3/15-i számában. Amint írja „a nemzetiségünk érdekében vívott harcok“ alatt sohasem veszítette el szem elől a szerénység és béke határait. Ostorozta a visszaéléseket, de egyetlen nemzetet sem bántott, mert így akart hozzájárulni az egyetértés nagy épületének megalapozásához, mely épületben a haza minden polgára elfér. Lehetőség szerint kerülte a támadást. Inkább a védekező magatartásban maradt. Ha a magyar lapok időnként rosszul fordított, vagy hiányos cikkek alapján támadtak, ők — mármint a „Concordia“ szerkesztői — nem támadással feleltek, hanem a szükséges felvilágosítások megadásával. „Nem vagyunk hibásak abban, — folytatja tovább, — hogy románoknak születtünk, nyelvünket és nemzetiségünket mindenekfelett szeretjük és arra törekszünk, hogy nyelvünknek a hivatalos ügyekben illő hely biztossággá, összhangban az állam sértetlenségével és a diplomáciai nyelvvel (t. i. az állam nyelvével).“ „Szellemi harcaink sikeresek voltak“, — folytatja tovább. A más népek s elsősorban a magyar nép szellemiségével megismertették a román követeléseket. Ezek a követelések jogosak és nem túlzók. „Meg akartuk győzni őket arról — olvashatjuk cikke további részében — hogy legtermészetesebb szövetségeseik vagyunk, nemcsak azért, mert sokan vagyunk, hanem mert nagy előhaladást tettünk.“²

A lapot 1863-tól kezdve Pap veje, Roman Sándor szerkesztette. Az osztrák-magyar kiegyezés után azonban megvált a „Concordia“ szerkesztőségétől, s *Federațiunea* címen külön lapot alapított. Ezután a „Concordia“, mely nem hagyta abba a román-magyar kibékülésre irányuló küzdelmet, egyre hanyatlott s 1870. december 25-én megszűnt.

A Roman Sándor alapította „Federațiunea“ első száma 1868. január 3/15-én jelent meg ugyancsak Budapesten. Amint a cím alatti megjelölésből (Diurnalu politicu, literariu, comercialu și economicu) látható, az újság a politikai kérdések mellett irodalmi és gazdasági kérdésekkel is foglalkozott. Az első évben nagyon népszerű és jólmenő újság volt, hetenként négyszer jelent meg.³ Később — 1869—1872-ig — heteként háromszor, majd hetenként csak kétszer adták ki. Anyagi nehézségek miatt szűnt meg 1876-ban. — Amint a neve is mutatja, az újság politikai célja a federalizmus volt, azaz a monarchia átszervezése az egyenlő jogú nemzetiségek szövetségévé, Svájc mintájára. E cél érdekében hívta közös munkára a román olvasókat. Izzó hangja nem kis népszerűséget szerzett a románok között. „Kürtszóval harsogjuk mindennap, — írta Roman Sándor bevezető cikkében — nemzeti-ségünk ügyét, amíg az Románia minden fiának vérévé és velejévé válik; hallják meg Európa művelt népei, ismerjék meg lényegében azok, akik most úgy tesznek, mintha nem értenék, hogy végül a rideg államhatalom engedjen annak az erőnek, amely a jogban és igazságban van. E célból alapítottuk a „Federațiunea“-újságot, hogy a toll erejével védjük jogainkat, harcoljunk az igazságtalanság és az alkotmányos rongyokba öltözött önkény-

¹ Lupaș: i. m. 16.

² Lupaș: i. m. 15.

³ Hodoș—Ionescu: i. m. 252.

uralom ellen, ébresszük fel azoknak a testvéreinknek nemzeti öntudatát, akik a nemtörődomség álmát alusszák, vagy akik múltó anyagi érdekekért elég gyávák elhagyni édesanyjuk szent ügyét, aki őket táplálta.“¹ Roman Sándor és a lap munkatársai a dualizmust csak a federalizmus felé tett első lépésnek tekintették. Roman gyakran hangoztatta, hogy ha nem az első lépés e fejlődés felé, akkor „az utolsó a felozslás felé“. A lap híven visszatükrözte ezt a gondolkozást, ezért nagyon népszerű volt, különösen az egyetemi ifjak között. A Bécsben tanuló román nemzetiségű egyetemi hallgatók többen munkatársai lettek az újságnak, amely örömmel közölte cikkeiket. E munkatársak között volt Eminescu, a románok legnagyobb költője, aki a lap 1870. 38—39-ik számában közölt Varro álnév alatt egy „Ecuilibru“ (Egyensúly) című cikket. Írásában ő is a lap szellemének megfelelően az osztrák-magyar monarchia nemzetiségeinek egyenjogusítását követelte.

Roman Sándort a lap cikkeinek izgató hangja és tartalma miatt börtönbüntetésre ítélték. 1870-ben épen a váci börtönben volt a tót Hurban-nal együtt, mikor Horváth Boldizsár igazságügyminiszter egy körútja során Vácot is meglátogatta. Roman-t betegesen találta. Azt tanácsolta neki, kérjen amnesztiát az uralkodótól egy külön kérvényben. Roman nem fogadta meg a tanácsot, Hurban ellenben rögtön megírta a kérést. Ki is szabadult Roman előtt. Ez utóbbinak Horváth kérés nélkül hat heti szabadságot adott egészségének helyreállítása céljából.²

A „Federațiunea“-val majdnem egy időben indult meg a Mocsonyi testvérek „Albina“ (Méh) című hetilapja. Ennek jelentőségét a Mocsonyi család óriási szerepe biztosította. 1848 óta e család tagjai egészen 1890-ig döntő szerepet játszottak a magyarországi román közéletben. A család ősei macedorománok voltak, akik a XVII. század végén a török üldözések elől vándoroltak be először Havasalföldre, onnan Magyarországra. Magyar nemességet kaptak s a leszármazottak a XVIII. század folyamán tekintélyes családi vagyont szereztek. A család tagjai a XIX. században majdnem ötven éven át a magyarországi románok legismertebb vezetői lettek, több magyar főúri családdal (Sztáray, Bethlen stb.) rokonságban voltak, s e révén olyan sikereket értek el, melvek nagyban hozzájárultak a románság fejlődéséhez és a család tekintélyének növeléséhez. Az összes művelődési, gazdasági és egyházi intézményeket támogatták, a román lapokat nagy összegekkel segélyezték s hatalmas vagyonukból mintegy száz román ifjú egyetemi tanulását biztosították.³ A magyarsággal szemben 1867 után az aktivitás politikáját hirdették.

Ez a hatalmas család indította meg az „Albina“ című lapot. Az első szám 1866. március 27-én jelent meg Bécsben.⁴ Az újság célját a négy testvér — András, Gergely, Antal és Sándor — közös aláírásával kibocsátott felhívásban körvonalazta. Eszerint a testvérek „egyetemes román nemzeti orgánumot“ (organu național generale) akartak. Elképzelésükben ez a lap független és szabadelvű jelleggel indult minden párti és vidéki kötöttségtől

¹ Lupuş: *i. m.* 17.

² I. h. 20.

³ Diaconovich: *Enciclopeđia*, III, 303—4.

⁴ Hodoş—Ionescu: *i. m.* 14.

mentesen. Főcélja „a nemzeti fejlődés és boldogság“ érdekében való harc, szenvedély, előítélet és felekezeti elfogultság nélkül, a legjobb és legbiztosabb nemzeti út megkeresése és a rajta való előhaladás. „Nemzetünknek a Kárpátokon túli Romániában élő részeit illetőleg a cél az igazi közvélemény megkeresése“ — olvashatjuk a felhívásban. — A lap a monarchiában „egy igazi nemzeti program“ megállapításáért és a román nép igazi etnikai, politikai és gazdasági értékének fejlesztéséért és képviselétéért akart küzdeni.¹

E felhívás tanúsága szerint az „Albina“ irányítói a románságot ugyan-csak egy testnek, egységes nemzetnek tekintették. 1869-ben jelszavat is választottak a lap első oldalára: Egyetlen és oszthatatlan, erkölcsi és kulturális Dacoromania (Dacoromânie morală, culturală, una și indivizibilă).² Ez lévén felfogásuk, a romániai belpolitikába is gyakran beleavatkoztak, mivel a Kárpátokon túli románság nemzetüknek „egyik része“. A lap 1870. júniusában kemény szavakkal fordult Károly fejedelem politikája ellen. Elítélte a sűrű kormányváltoztatást, az erőszakos választásokat, a verekedéssel, sőt gyilkossággal végződő választói hadjáratokat. „Romániának meg kell erősödnie — írta. Csak így felelhet meg azoknak a nemzeti követelményeknek, melyeket az összes románok felállítanak vele szemben... Ezek a követelmények a nemzet művelődési, szellemi és erkölcsi fejlődésére vonatkoznak. E viszonylatban azt várjuk, hogy Románia nappá váljék, melynek sugarai felmelegítsék és megvilágítsák a szomszédos országok összes románjait. Ilyen módon Románia politikájának a románizmus politikájával kell a jövőben azonosulnia. Így értelmezzük mi Románia hivatását, de ebbe az irányba kényszerítenek minket a körülmények is, ha biztosítani akarjuk nemzeti létünket és integritásunkat.“³

Az idézett sorok már nem Bécsben, hanem Budapesten jelentek meg. Tekintettel a lap egyre izgatóbb hangjára, a magyar kormány 1869 tavaszán a Magyarországra való postai szétküldését megtiltotta. A lap szerkesztője, Babeş Vince akkor elhatározta, hogy újságját Pestre költözteti. Valóban, az „Albina“ 1869. július 16-án már Pesten jelent meg hetenként kétszer. Éles hangú kül- és belpolitikai cikkeivel a magyar fővárosban folytatta előbbi tevékenységét. Jellemző ennek lényegére, hogy például az 1870-i német-francia háború alkalmával nyugodtan kifejezte a románság francia-barát érzéseit. „Bármennyire is haragudjunk Napoleon császárra — írta ekkor — a nemzetiségünkre nézve oly kártékony osztrák-magyar dualizmus pártolása miatt, bármennyire is ragaszkodunk a romániai Károly fejedelemhez és németországi rokonaihoz: minden rokonszenvünknek Franciaország mellett kell állania és minden fohászuk a francia fegyvereké.“⁴

Természetesen ezek a cikkek — tartalmukban kimerítve az államellenes izgatás ismérveit — nem egy sajtópert idéztek fel a lap szerkesztői ellen. A lap magatartása mindazonáltal nem változott. 1877. január 12-én jelent meg az utolsó száma. Ebben mintha még egyszer össze akarta volna foglalni

¹ I. h.

² Diaconovich: *Enciclopedia*. I, 85.

³ Albina 1870. 46. sz. „Misiunea României“ cím alatt idézi Lupuş: *i. m.* 21.

⁴ I. h. 1870. július 9/21, 57. sz.

nyolc éves munkásságának lényegét. A szerkesztőség az olvasókhöz intézett búcsúszavaiban kifejezte annak reményét, hogy mindaz, amit a lap fennállása alatt írt, „gyökeret vert és kicsirázott a román keblekben, *mutatva az utat a babiloni rabságból az igéretföldre, Románia és Traján fájának uralma felé.*“

Ugyanilyen szélsőséges hangon írt az 1874—75-ben Brassóban megjelenő „*Orientulu latinu*“ című hetilap is. Ez a politikai és társadalmi jellegű újság (Diariu politicu, literariu, socialu și economicu)¹ részben az „Albina“ és „Federationea“ által képviselt irányzatot követte, részben pedig egészen új utakon indult el. A román nép egységét az „Albiná“-hoz hasonlóan vallotta, sőt némely tekintetben pánromán szellemű volt, többször követelve a balkáni románok bekapcsolását a nemzeti egységbe. „A Kárpátokon túli románokat illetőleg — írja a legelső, 1874. február 23-iki száma — átlépünk az eddigi káros vidékiességen és elkülönülésen és érdeküket, jogaikat és kérdéseiket úgy fogjuk tekinteni és tárgyalni, mint a mienket.“² A lap tulajdonosa Densușianu Áron író és fogarasi ügyvéd, szerkesztője Fráncu Teofil, főmunkatársa Lapedatu János költő, a brassói román főgimnázium tanára volt. Mindhárman az értelmiséghez tartozók, akik szerény anyagi viszonyok között éltek és lapjukat elsősorban az anyagiak hiánya miatt nem tudták sokáig fentartani. Két éven át azonban állandóan beavatkoztak a romániai belpolitikába s annak minden nagyobb kérdéséhez hozzászóltak. Újságjuk főleg két kérdésben foglalt el új álláspontot: követelte a monarchiában élő románok teljes és tökéletes összetartását, továbbá nyíltan szembefordult a németekkel s a német befolyással, a francia és latin népek összefogását hangoztatva. Lapedatu az addigi hagyománytól eltérően nem Német-, hanem Franciaországban tanult. Francia hatás alatt elejétől fogva ellensége volt a magyaroknak és németeknek s ez az ellenséges magatartás minden írásában meglátszott. Cikkeiben hevesen korholta a román politikát, amiért teret engedett a német befolyásnak. Az erdélyi szászok ellen mindvégig bíráló, elítélő hangot használt. Szerinte Románia s a románok Kelet latin bástyáját alkotják a germán-szláv elem között s csak a latin testvérnépek támogatására számíthatnak.³

A kéthetenként megjelenő lap rövid, de érdekes epizód a magyarországi román sajtó történetében. Nem jelentett új hangot a Szebenben élő Barișiu új hetilapja, az „*Observatoriulu*“, melyet a román újságírás nesztora 1878-ban alapított.⁴ Hét éven át jelent meg hetenként kétszer. Hasonló értékű volt a temesvári *Luminatoriul*. Ez már hosszabb ideig fenntartotta magát: 1880—1893-ig jelent meg — ugyancsak hetenként kétszer.⁵

Az 1849-től 1880-ig terjedő korszakban a magyarországi román politikai sajtó sok új hetilappal gazdagodott. Ezek a lapok a későbbi román politikai küzdelmek majdnem minden lépését eszmeileg felvetették. De egységes

¹ Hodos—Ionescu: *i. m.* 475.

² Agârbiceanu: *Orientul Latin*. Lapedatu. emlékkönyv 6.

³ *I. h.* 4.

⁴ Hodos—Ionescu: *i. m.* 458.

⁵ *I. h.* 393.

gondolkozást épen nagy számuk és bizonyos párt-, valamint helyi érdekek miatt nem tudtak kialakítani. Hasonlóképen nem tudtak a román nép nagy tömegeihez férközni, hiszen még a román vezetősztálynak is csak egy-egy részéhez szólottak. E hiányokra gondoltak azok a fiatalok, akik már a 70-es években felvetették egy román napilap megalapításának szükségességét. A tervezett napilap hosszú előkészítés után 1884-ben jelent meg. Ez volt a nagyszebeni Tribuna.

3.

A románok helyzete a szabadságharc után és a Tribuna előzményei.

A Tribuna szerepének és munkájának értékelése csak a magyarországi románság egykori viszonyainak ismerete alapján lehetséges. Mielőtt a nagyjelentőségű napilap munkájának kibontakozásával foglalkoznánk, szükséges tehát röviden áttekinteni azokat a változásokat, melyek a szabadságharc után a magyarországi románság életében történtek. E változások ugyanis egészen átformálták a románság gazdasági, társadalmi, egyházi, művelődési és politikai viszonyait.

Az 1848-as törvények a rendiség eltörlésével a román jobbágyokat is felszabadították. Erdélyre vonatkozólag az 1848-iki erdélyi országgyűlés IV. t.-cikke mondotta ki az úrbéri szolgálat és tized eltörlését, valamint a földbirtokosok állami kártalanítását. Ilyenformán a román jobbágyok minden fizetési kötelezettség nélkül 1,600.000 hold földbirtok tulajdonosai lettek.¹ Ezt a rendkívül nagy jelentőségű ténytet még kedvezőbbé tette az a számukra szerencsés körülmény, hogy a magyar országgyűlésen megszavazott jobbágy-felszabadító törvényeket a szabadságharc leverése után az osztrák közigazgatás hajtotta végre. Slavici szavai szerint ez a közigazgatás a „nép érdekeit tartva szem előtt, a törvényt részben az elvesztett jogok egyenes visszaadásának tekintette“.² Azaz az összes vitás kérdésekben a románok javára s a magyarok hátrányára döntött. Így a volt jobbágyok teljes gazdasági függetlenséget szereztek. Vagyonosodásuk ország-szerte megindult s a század végéig, átlag ötven év leforgása alatt „a magyarországi románok birtokmennyisége megtízszereződött“.³ A románok első-sorban a magyaroktól szereztek földet, különösen a 80-as évektől kezdve, mikor az Albina bank mintájára mindenfelé megindult a román pénzüzetek alapítása. De már azelőtt is, az abszolutizmus korában némely vidéken csupa jómódú román falvak voltak. Slavici visszaemlékezéseiben leírja Arad környékét, ahová a románok a XVIII. században vándoroltak be. Leszármazottaik tíz nagy faluban élnek; az abszolutizmus korában mind virágzó, gazdag falvak voltak. Lakóik jómódúak, öntudatos magatartásukon megéreztet a gazdasági függetlenség.⁴ A román gazda-társadalom érdekeit az altruista román bankok védelmezték. Az első ilyen bankot, az Albinát 1872-ben

¹ Dr. Jancsó Benedek: *Erdély története*. Kolozsvár, 1931. 276.

² Slavici: *Românii din Ardeal*. Bucureşti, 1910. 32.

³ I. h. 32.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. Bucureşti, 1930. 65.

alapították. Alapszabályainak első cikkelye szerint célja az volt, hogy „megszerezze a román paraszt-nép gazdaságának fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges eszközöket, felébressze benne a takarékosság szellemét, hitelét emelje és ily módon műveletei által előmozdítsa a nemzeti gazdaság érdekeit“. Az Albina példájára húsz év alatt huszonnyolc román hitelintézetet alapítottak. Ezek az intézmények 1872-től 1890-ig ötvenezer román családot mentettek meg az anyagi összeomlástól.¹

A románság azonban nemcsak a földművelés, hanem az ipar és kereskedelem területén is megerősödött. 1848 előtt román iparosok csak Brassóban, Szelistyén és Szebenben voltak, mivel máshol iparos mesterséget nem folytathattak.² 1851-ben egy császári rendelet az iparban és kereskedelemben a szabad verseny elvét honosította meg. Az erdélyi kormány külön utasítást adott ki az ipari és kereskedelmi élet rendszabályozására. Şaguna é korszakban minden befolyását latbavetette, hogy a románokat az iparos és kereskedő pályára irányítsa. 1855-ben 445. sz. körrendeletével külön elrendelte, hogy az ortodox papok és esperesek fejtsenek ki nagy propagandát az ipar és kereskedelem érdekében. Sőt gyakran maga is végigjárt egy-egy vidéket s a népet mindenütt buzdította a mesterségek elsajátítására. „Mesterségre, mesterségre, szeretett nyájam, — írta említett körlevelében, — mert nagyszámú nép vagy, fiaidból tanult embereket formálhatsz, akik megvédik érdekeidet; iparosokat, akik megsokszorozzák és fenntartják a nemzeti gazdagságot...“³ A papság buzdítása, de még inkább a kedvező anyagi lehetőségek hatása alatt csakugyan megindult a román kisiparos osztály kialakulási folyamata. Az alakuló osztály tagjait a románság vezetői valóságban dédelgették. Baiulescu esperes Brassóban iparos-egyesületet szervezett a román iparosok számára. 1871-ben Kolozsváron is megalkult az iparos-segédék pártoló egyesülete Pap Gábor ortodox esperes vezetése alatt. 1873-ban az egyesület vezetését Silasi Gergely, a kolozsvári egyetem román nyelvi tanára vette át. Hasonló egyesület alakult Szebenben és Besztercén. Ezek az iparos ifjak nemcsak magyarországi, de romániai segílyt is kaptak. A magyarországi román egyetemi hallgatók segílyezésére alakult bukaresti egyesület, a *Societatea Transilvania pentru ajutorul Studentilor Români din Țările de peste Carpați* (a Kárpátokon túli országokból való diákok segílyezésére alakult Erdély-társaság) évenként 400 forint segílyt juttatott az inasok eltartására. A kolozsvári egyesületnek 1878-ban 47 tagja volt, kik közül több mint 50 százalék mester. 1883-ban 52 tag 30—32 inas ellátásáról gondoskodott.⁴ A kisiparosok mellett román iparvállalatok is voltak, főleg Brassóban, az Érchegység vidékén és a Maros balpartján, valamint Nagybányán.

Aránylag a kereskedő osztály volt a leggyérb. De Brassóban, Szebenben, Aradon, Temesváron és Budapesten, sőt Bécsben is élt néhány igen gazdag román kereskedő. Ezek összetartottak és a román célokra nagyon

¹ L. az *Observatorul Social-Economic. Revistă lunară*, Kolozsvár (Cluj), 1935. 140 kk. az erdélyi román bankszövetség titkárától közölt adatokat.

² Slavici: *România din Ardeal*. 35.

³ Lupaş: *Istoria bisericăscă a Românilor ardeleni*. Sibiu, 1918. 224—6.

⁴ *Observatorul Social-Economic*. 1931. 322 kk.

sokat áldoztak. A román származású nemések mellett ezek a gazdag kereskedők és leszármazottaik alkották a románság igazi vezetőrétegét.¹ Fiaik orvosok, ügyvédek, papok lettek s anyagilag már hazulról függetlenek lévén, nagyon alkalmasak voltak a politikai vezetésre.

A gazdasági és társadalmi helyzet kedvező alakulásával egyidejűleg az egyházi és művelődési viszonyok is előnyösen változtak meg a magyarországi románok életében. Az abszolutizmus korában az ortodox román egyház rendkívül megerősödött. 1864-ben különvált a karlócai szerb patriárka egyházától és független román érsekséggé (mitropolia) alakult. A császár engedélye alapján az új érsekség hatásköre kiterjedt az összes erdélyi és magyarországi ortodox román hívekre. Az érsekség élére a császár Şagunát nevezte ki, akinek érseksége alá tartoztak az aradi és karánsebesi sufraganeus püspökök.² Şagunának néhány év múlva sikerült érseksége számára a magyar országgyűlés hozzájárulását is megszerezni. Az 1868. évi IX. t.-c. elismerte az új szebeni érsekséget és annak önkormányzatát törvénybe iktatta. Ez sok tekintetben Eötvös József kultuszminiszter érdeme volt, aki mint Şaguna tisztelője mindent megtett iránta való rokonszenvének és ragaszkodásának kifejezésére.³ E törvény alapján ült össze a román ortodox egyház törvényhozó kongresszusa, mely hosszú viták után megszavazta a híres „Szervezeti statutum”-ot (Statutul Organic). A szervezeti alaptörvényt világiak dolgozták ki és szavazták meg. Legtöbbet munkálkodtak rajta a románság későbbi politikai vezetői: Babeş Vince, Cosma Pártén, Mocsonyi Sándor stb. Ezek sokszor annyira túlsúlyban voltak az egyes bizottságokban, hogy az egyházi elemet, sőt magát Şagunát is leszárvasták. Befolyásuk látszik az egész Statutumon, mely tulajdonképpen a világi elem uralmát honosította meg az ortodox egyházban. A hívek döntő módon vesznek részt az egyház ügyeinek intézésében. Minden állást választás útján töltenek be. Az esperesi, püspöki, érseki szinódusban, sőt az egyházi-nemzeti kongresszusban is a világi képviselők az összes tagok kétharmadát, a papi, illetőleg egyházi képviselők csak egyharmadát alkotják. Így állván a helyzet, az ortodox román egyház irányítása végeredményben a világiaktól függött; ezt sem Şaguna, sem a romániai ortodox álláspontot képviselő Melchisedec püspök nem tartott kanonikusnak. Az alaptörvényt a magyar kormány csekély módosításokkal jóváhagyta s ezzel a Statutum érvénybe lépett. Így a világi elem tulajdonképpen egy jólhasználható védvart kapott a maga számára. „Az ortodox románok meg voltak győződve arról — írja Lupaş —, hogy autonom érsekségük eme szép alaptörvényében nemzetiségük számára erősséget és független területet szereztek, legalább is az egyházi élet részére, melynek azonban bizonyos határok között lehetőség adatott az iskolai, művelődési és gazdasági élet átfogására.” Ezért írta 1870-ben a Telegraful Roman, hogy „az ortodoxok csak Istennek és autonom érsekségüknek vetik alá magukat”.⁴

¹ Slavici: *i. m.* 37.

² Lupaş: *Istoria bisericească*. 191.

³ I. h. 194.

⁴ I. h. 197.

Az egyházi függetlenség és önkormányzat biztosítása a román oktatásügy fejlődésére is kedvező hatással volt. A gör. kat. egyház már előbb megalapított elemi és középfokú iskolái mellé most felsorakoztak az újonnan létesített ortodox román iskolák. Ezek nagy részét Şaguna biztatására és hathatós anyagi segítségével az 50-es és 60-as években alapították. A népiskolák száma 1850-től 1865-ig 339-el növekedett. Ugyanekkor alapították a brassói és brádi gimnáziumot, amelyek nemsokára nagy fejlődésnek indultak. Şaguna a szebeni ortodox papnevelőt is átszervezte és megreformálta.

Az abszolutizmus és dualizmus korában a románság műveltségi viszonyai ugyancsak évről-évre javultak. 1861-ben Szebenben megalapították az *Astra* nevű nagy közművelődési egyesületet (*Asociaţiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*), mely állandóan szaporodó tagozataival lassankint behálózta az összes románlakta vidékeket s a nép gazdasági, nemzeti és műveltségi nevelésében jelentős szerepet játszott. „Egyesületünk által — mondotta 1872-ben az *Astra* szászsebesi közgyűlésének elnöke — ébresztjük, tápláljuk és őrizzük a nemzeti érzést, műveljük a nyelvet és ezáltal nemzeti létünket, míg politikai és vallási téren szét vagyunk szaggatva és egymástól elidegenítve, ... itt mind testvérek vagyunk, ugyanazon az úton haladunk. Így összekapcsolódva nemzeti egységünk kötelékeiben el fogunk jutni az óhajtott parthoz, ahová törekszünk az egyesület támogatása által.”¹

Ami még hiányzott a magyarországi románok műveltségéből, azt bőven pótolták a Kárpátokon túli románok. Az érintkezés zavartalan volt, különösen 1860 után. A dualizmus korában még könnyebben lehetett Romániából Magyarországra jutni. A világháború után kialakult határforgalmi megszorítások akkor ismeretlenek voltak. Világosan bizonyítja ezt a bukaresti román színtársulatok gyakori vendégszereplése Erdélyben. 1868-ban Pascaly Mihály, egyik legismertebb román színész járta be társulatával Magyarország románlakta területeit. Brassóban, Szebenben, Aradon, Temesváron, Lugoson és Oravicán tartott előadásokat, melyekre a románok úgy összegyűltek, mint valami nemzetgyűlésre. A temesvári előadásokat például budapesti románok is végignézték. 1870-ben Millo Mátyás rendezett egy nagy erdélyi kirándulást. Tizenkét tagú társulatával Brassót, Szebent, Aradot és Oravicát kereste fel. Előadásai sehol sem ütköztek akadályba, noha valamennyi darabját román írók írták. Sőt Kolozsváron, a magyar központban, ingyen átengedték a magyar színház épületét a román nyelvű előadások számára, noha az alapító-oklevél szerint a színházban csak magyarul lehetett előadást tartani.² A román nemzeti viseletben játszó színeszeket megtapsolták, de a magyar közönség véleménye az volt, hogy az erdélyi románoknak szebb népviseletük van.

A román színművészet akadálytalan fejlődési lehetőségét bizonyítja a román műkedvelő társulatok tevékenysége. A kolozsvári román egyetemi hallgatók műkedvelő társulata 7 év alatt 40 színházi előadást tartott, bejárva az erdélyi városokat. 1874-ben május 15-ét (a balázsfalvi népgyűlés

¹ *Transilvania*, 1930. 1—6. sz. 33.

² Ion Breazu: *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)* Lapedatu-émlékkönyv 202.

napja) Kolozsváron Lapedatu János „Tribunul“ című darabjának előadásával ünnepelték meg. A darab szellemére jellemző, hogy abban a magyar alakok „árulók, gyávák és könyörtelen elnyomók“¹ — Breazu szavai, — különösen egy Vilmos nevű gróf; a románok ellenben nagylelkű hősök, akiknek vezére az 1848-as felkelés egyik „tribunja“ legnagyobb ellenségének is megkegyelmez és bántatlanul szabadon bocsátja. A dráma egyik személye a román eredetű, de elmagyarosodott főispán, László, aki a harmadik felvonás végén bevallja eltévelyedését, s román eredetét elismeri. Az Albina című újság beszámolva az előadásról, dicsérte a főispánt játszó Filip színészt, mert „fenséges volt és az összes nézők lelkét megrázta, mikor mint renegát beismerte eltévelyedését, hitványságát és megátkozta múltját. Borzongás fogott el, mikor hallottuk és felismertük vallomásának igazságát s minden néző törhetetlen hűséget esküdött lelkében a román nemzetnek“.² Az „elnyomó“ magyar hatóságoknak nem volt szavuk az előadás ellen, mint ahogy a dráma is minden baj nélkül megjelent a Familia c. irodalmi folyóiratban, melyet Budapesten nyomtattak. A román irodalom és műveltség fejlesztését egyetlen magyar hatóság sem akadályozta. Hiszen a román nyelv a román vidékeken jegyzőkönyvi nyelv volt s a 70-es években az igazságszolgáltatás és közigazgatás románok számára románul történt. Noha a románok már 1869-ben kimondták a választásoktól való tartózkodást — az ú. n. passzivitást — és az ország alkotmányát el nem ismerve követelték Erdély autonómiáját, anyanyelvük zavartalan közéleti használatát országszerte biztosították. „A provizórium idején bevezetett gyakorlat és a nemzetiségek egyenjogosításáról szóló törvény alapján — írja az erre minden bizonnyal illetékes Slavici — a románok jogosan használhatták nyelvüket a közigazgatásban és az igazságügyi hatóságok előtt. 1872-ben ezt a jogot tiszteletben tartották³ és mi a román ügyfeleink pereit románul folytattuk fel egészen a legmagasabb fórumig, amely határozatait és végzéseit nekünk ugyancsak románul hozta. A románok jogait még inkább elismerték a közigazgatásban.“⁴

Áttekintve a magyarországi románok eme háborítatlan egyenesvonalú előhaladását a gazdasági, társadalmi, egyházi és művelődési téren, lehetetlen csudálkozásunkat eltitkolni ama heves, elkeseredetten gyűlölködő magatartás felett, melyet a romániai és magyarországi románok egyaránt tanúsítottak a magyar állammal szemben. E magyarelles magatartás okát a románok politikai törekvéseinek természetében és azok végső céljában találhatjuk meg.

Mióta Şincai és Maior eszméi az erdélyi románság történeti folytonosságáról napvilágot láttak, a magyarországi románok egyre többen és egyre határozottabb módon kezdték igényt formálni Erdély román vezetésére. Számarányuk állandó hangsúlyozása mögött ez a gondolat rejlett elejétől fogva. Sőt Slavici szerint a balázsfalvi iskola egyenesen e földre (t. i. Erdély földjére) vonatkozó román jogok érdekében indította meg munkásságát.

¹ I. h. 199. l. széljegyzet.

² Idézi Petruţiu a Lapedatu-émlékkönyv 683. l.-jén.

³ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. Bucureşti, 1930. 64.

⁴ I. h. 65.

„*Kiindulva abból a gondolatból — írja — hogy napvilágra hozzák a románok római eredetét és jogukat ahhoz a földhöz, ahol élnek s bátorítani akarván a római legionáriusok utódait abban a harcban, melyet olyan régóta folytatnak lényök megőrzéséért, a balázsfalvi iskola vezetői nem törődtek sem a történeti igazsággal, sem a jelenlegi viszonyokkal, sem a közösségi érzéssel, hanem arra törekedtek, hogy a multat és jelent egyébként igen nemes szándékaiknak megfelelően mutassák be.*“¹

Valóban az erdélyi románok nemzeti öntudatának felébredése óta vezetőik folyton a románság „számának“ megfelelő politikai helyzetre törekedtek. Ők lévén többségben — gondoljunk Barițiu idézett 1842-es cikkére — erősen meg voltak győződve arról, hogy ha számarányuknak megfelelő helyet kapnak, Erdély román vezetés alá kerül. A román vezetés alá jutott Erdély pedig előbb-utóbb politikai egységbe kerül a Kárpátokon túli románsággal. Ez a gondolat már a 40-es években felmerült, s ettől fogva örökké ott csillogott a jövő felett elmélkedő románok szemé előtt. 1848-ban ezért tiltakoztak a Magyarországgal való unió ellen. Ezért csatlakoztak az osztrákokhoz, gondolva, hogy esetleg Ausztria segítségével valamiképpen megvalósíthatják a Kárpátokon túli románsággal való egyesülést. A politikai törekvések eme gondolatmenetét fejtette ki először Maiorescu Jánosnak a frankfurti német birodalmi miniszteriumhoz beadott ismeretes emlékirata.² Ezek a remények Ausztria 1849. utáni politikája következtében kissé megfakultak, de a Bach rendszer bukása ismét tág teret nyitott a politikai érényesülésnek. 1863-ban úgy látszott, hogy Ausztria uralkodója végleg a román álláspont mellé áll a magyarokkal szemben. A nagyszabedű tartománygyűlésen a románság egyenjogosítása és a román nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítása megtörtént. A románok csakhamar Erdély urainak érezhették magukat. Slavici gimnázista volt ekkor s az aradi templomban hallotta, hogy a román urak erősek és nagyok Aradon.³ Egyikből tanfelügyelő, másik megyefőnök stb. lett. „Úgy tetszett nekem tehát — folytatja visszaemlékezéseit — hogy itt is (Aradon) olyanformán van, mint Világoson, ahol minden a románoktól függött s nem találtam a maga nemében új dolognak, hogy Aradra román főispánt neveztek ki Popa György személyében.“ A vármegye más vezető tisztviselői, szolgabírák, jegyzők stb. ugyan csak románok lettek. A világ külső képe románná vált; a román nyelvet mindenütt bevezették a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba; a jegyzőkönyveket nem tisztán román vidékeken is románul vezették. Sőt „néhány túlbúzó magasarangú hivatalnok ott is bevezette, ahol a románok kisebbségben voltak.“⁴ Ez természetesen nagy elkeseredést idézett elő az illető vidék lakósaínál. A svábok a magyarokkal rokonszenveztek a románokkal szemben s közülük sokan egyenesen magyarnak vallották magukat. „Szégyeljétek magatokat — mondták a román gimnázisták sváb társaiknak, — azokhoz csatlakoztok, akik népeteket kényszergetik a magyar nyelv állandó

¹ Slavici: *Români din Ardeal*. București, 1910. 80.

² Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története*. II, 498—501.

³ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 21.

⁴ Slavici: *i. m.* 33.

használatára.“ A svábok visszavágtak: „A románok is kényszerítenek, hogy az ő nyelvüket használjuk.“ A főispán fia erre apjának intézkedésére hivatkozott, mellyel az orvosolta az ilyen sérelmeket s a román nyelv erőszakolását nem pártolta. De sok román diák a román nyelv uralmáért lelkesedett s a főispán eljárását helytelenítette. „Végül is, — mondották vita közben — mi itthon vagynnk s egészen azt csináljuk, amit akarunk. Ki hozta őket (t. i. a nem románokat, magyarokat, svábokat stb.) ide?“ Slavici az érvelést visszautasította: „A többiek is itthon vannak. Ha panaszkodunk azokra, akik minket kényszergetnek, nem engedhetjük meg magunknak azt, hogy másokat mi kényszerítsünk.“¹ Slavici azonban véleményével kisebbségben maradt. A románság országszerte úgy rendezkedett be, mint aki úr, s minden téren megkezdődött a magyarság háttérbeszorítása. Ezt elsősorban a román középosztály cselekedte, hiszen annak tagjai ültek be a közhivatalokba. A román falusi nép addig is háborítatlanul élt, neki az új korszak nem sok változást hozott. Római eredete tudatában és jómódú viszonyai között öntudatos és büszke volt. Nem politizált, de a nem románokat kevésre becsülte. Slavici visszaemlékezéseiben megállapítja, hogy szülőföldje környékén a román parasztok a többi nemzetek tagjait, — magyarokat, svábokat, szerbeket — nem vették emberszámba. „Ha nem éppen piszkos (spurcați), de valami hasonló lényeknek tekintették őket.“² A román parasztság azonban e meggyőződését politikailag nem érvényesítette. A román-magyar viszonyt a román és magyar középosztály egymáshoz való viszonya határozta meg. Ez a viszony pedig az erdélyi vezetés, az erdélyi területekre vonatkozó román hatalmi igények miatt volt feszült. A magyarság természetesen nem akarta, hogy a számbeli többség elve alapján román vezetés alá kerüljön, a román középosztály pedig épen a román többségre való hivatkozással csak a román vezetést tekintette jogszerűnek.

Az a néhány esztendő, mely alatt (1861—1865) Erdély úgyszólván román vezetés alá került, kitörölhetetlen nyomokat hagyott a magyarországi román középosztály lelkében. Megízlelte s jónak találta a hatalmat. Igaza van Slavicinak, mikor megállapítja, hogy „az a hat éves korszak a magyaroknak többet ártott, mint máskor egész évszázadok.“³ Valóban itt a legmélyebb magyarázata a románok későbbi magyarelles magatartásának. A kiegyezéssel Erdély vezetése kiesett a kezükből s ismét a magyarok vették azt át. A román középosztály csalódása óriási volt. Politikai és egyházi vezetői megkísérelték a kiegyezés megakadályozását. Mikor ez nem sikerült, a magyar országgyűlésen próbálták az ország nemzetiségi területekre való beosztását keresztülvinni. A nemzetiségek egyenjogosításáról szóló 1868:XLIV. törvénycikkkel szemben benyújtott nemzetiségi ellenjavaslatuk erre irányult. A magyar országgyűlés azonban visszautasította a „cuius regio eius religio“ elvének nemzetiségi területen való alkalmazását, s ezzel a nemzetiségek javaslata megbukott. Így a nemzetiségek a XLIV. törvénycikket nem fogad-

¹ I. h. 37.

² Slavici: *Amintiri*, București, 1924. 18.

³ Slavici: *Politica națională română, articoli scriși dela 1871 până la 1881*. București, 1915. 21.

ták el. A románok már ekkor a többi nemzetiségek élén állottak. Ők voltak a leghevesebbek. 1869. március 7—8. napjain az erdélyi román értelmiség mintegy 400 tagja a szerdahelyi értekezleten kimondotta a képviselőházi választásoktól való tartózkodást, az ú. n. passzivitást.¹ Ennek indokolására a szónokok rengeteg érvet felhoztak, de igazi oka az volt, hogy nem ismerték el Erdélynek Magyarországgal való egyesítését. Világosan mutatja ezt az értekezlet elnökének az uralkodó iránti hűség kifejezésére vonatkozó előterjesztése. Az előterjesztésben „Őfelsége a császár és Erdély nagyfejedelemé” szerepel,² a király pedig nem. Az értekezlet vezetője Macelariu Illés kormánytanácsos azonban Péchy Manó királyi biztosnak olyan értekezleti jegyzőkönyvet küldött, melyben az elnöki előterjesztés szövege „Őfelsége, a mi királyunk”-ról szól.³ Az értekezlet vezetőjének ez az „óvatos” magatartása felesleges volt, mert csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy az erdélyi románság politikai célja az unió revíziója és Erdély önkormányzatának biztosítása.

A magyarság érezte e politikai cél magyar- és alkotmányellenes jellegét. Ezért egyetlen magyar felelős államférfi sem gondolt a románság fenti követelésének teljesítésére, hiszen ez egyet jelentett volna Erdélyben a román egyeduralommal, ami mögött ott rejtett a Romániával való egyesítés dákoromán szemlélete. Ezt a románság vezetői állhatatosan tagadták, noha időnként itt-ott elszólták magukat. Így például Moldován balázsfalvi tanár már a szerdahelyi értekezleten megmondotta, hogy „meg akarjuk szerezni az összes jogokat, amelyek minket megilletnek”.⁴ Később a passzivitást a választói törvénnyel indokolták, mint amely lehetetlenné teszi a románság számarányának megfelelő parlamenti képviselet biztosítását. A magyarság azonban tudta azt, amit Slavici 1881-ben nyíltan megírt: „A románoktól felvetett erdélyi önkormányzat követelése bizonyos mértékben magában foglalja azt a vágyat, hogy idővel elnyomják a magyar és szász kisebbséget.”⁵ Ezért volt olyan nehéz a román és magyar álláspont összeegyeztetése. Az összeegyeztetést különben a passzivitás is megnehezítette.

Şaguna és hívei a passzivitást nem helyeselték. Elsősorban azért, mert semmi eredményt nem vártak alkalmazásától. A passzivitás mellett kardoskodó politikai vezérek a magyar passzív ellenállás példáját akarták utánozni. Deák és pártjának magatartására gondoltak. De megfélemltek az erőviszonyokról. Bármennyit is fejlődtek a szabadságharc utáni két évtized alatt, még nem voltak olyan erősek és olyan egységesek, mint a magyarok az abszolutizmus korában. Túlbecsülték a románság erejét. Pedig a román középosztály még igen fiatal volt egy ilyen harc eredményes folytatásához, a parasztság pedig nem nagyon foglalkozott politikával. „A passzivisták, — írja Slavici — túlságosan büzgők voltak, túlozták a román nép erőit és nem tudták szándékaikat népies formában megmutatni.” „Az igazi románnak — folytatja tovább a népre vonatkoztatva — körülbelül mindegy az, hogy

¹ Păcăţian V. Todor: *Cartea de Aur*. V. 62—7.

² I. h. 63.

³ I. h. 78.

⁴ I. h. 103.

⁵ Slavici: *Politica naţională Română*. 27.

Erdély autonóm marad, vagy Magyarországgal egyesül.¹ Ez valóban így is volt. A román választók legnagyobb része s maga a nép nem nagyon értette, mit akarnak vezetői? A passzivitás kimondása után tíz évvel, az 1878-i szebeni értekezleten Străvoiu Miklós ügyvéd kifejtette, hogy a passzivitással mielőbb fel kell hagyni, mert a román nép nagy tömegei sohasem értették s nem is tartották meg. Még tiszta román kerületekben is résztvettek a képviselő-választásokon, csak épen nem román, hanem magyar vagy zsidó jelöltre szavaztak. Mivel pedig a passzivitás politikáját ilyenformán csak a román középosztály, az értelmiség, tartotta meg, a nép nem, az addig meglévő kapcsolat a nép és középosztály között egészen meggyengült, sőt nem egy helyen teljesen eltűnt. A politikai fegyelem is megsemmisült.² Azonkívül a mindenkori kormányt a passzivitás a románság elleni fellépésre kényszerítette, mert amint Străvoiu megállapította, „a politikai passzivitás elve minden kormány létjogát tagadja. A harcoló ellenféltől senkisésem várhat előnyöket, csak csapásokat... Az akció reakciót vált ki, az ütés vissza-csapást.“ S így a passzivitás lehetetlenné teszi az annyira szükséges román-magyar kiegyezést.³

Şaguna mindezt előre látta s ezenkívül még mást is. Úgy vélte, a románság a passzivitással nemcsak a magyar kormány, de a bécsi udvar, sőt a császár nehezítését is magára vonja. A császárnak pedig a románok vég-eredményben sokat köszönhetnek s csak jóakarata további megtartásával remélhetik helyzetük javulását. A passzivitás, — Şaguna véleménye szerint — részben a császár ellen is irányult, már pedig a román népnek nem szabad kockáztatni a császár jóbarátságát. Ezért azt tanácsolta a románoknak: béküljenek ki a helyzettel, küldjenek képviselőket a pesti országgyűlésre és ott azok ellen küzdjenek, akik az uralkodóházat támadják. A bécsi, pesti és szebeni román vezetők legnagyobb része a Şaguna véleményén volt. Ők elítélték a nemzetiségek egyenjogosításáról szóló törvény tárgyalása alkalmával tanúsított román magatartást is. A kormányt ugyanis már ekkor szorongatta a „dinasztia-ellenes“ Tisza-párt s ezzel szemben a románoknak a kormányt kellett volna támogatniok, mert Eötvös és Deák kormánya őszintén akarta a nemzetiségekkel való békés kiegyezést.⁴

Şaguna és hívei azonban nem tudták a passzivistákat meggyőzni s így véleményükkel kisebbségben maradtak. Szócsövüik a „Telegraful Roman“ volt, melyet Şaguná-nak 1872-ben bekövetkezett halála után az érsek bizalmi embere, Christea Miklós konzisztórium asszesszor és teológiai tanár szerkesztett. Sok eredményt azonban ő sem érhetett el, mert az aktivitás híveinek száma egyre csökkent. Hiába léptek közbe az aktivitás érdekében a magyarországi románság bécsi és bukaresti barátai. A passzivitás hívei kitartottak, mert „azon a véleményen voltak, hogy a románoknak ugyanazt kell tenniök, amit annak idején a magyarok tettek és veszedelmeseknek kell mutatkozniok, ha hatni akarnak“.⁵ E célból azonban szükség volt az összetartásra.

¹ I. h. 27.

² Păcăţianu: *Cartea de Aur*. VI, 655—6.

³ I. h. 654—5.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 49.

⁵ Slavici: *România din Ardeal*. 119.

Az ország szentesített alkotmányát és törvényeit elutasító román előharcosok az összetartás érdekében együtt dolgoztak a román egyházfőkkel. De ez az együttműködés titokban történt, bizalmas értekezleteken, mert az egyházfők, akik az ország törvényeire megesküdtek, nyíltan nem foglalhattak állást az ország törvényeivel ellentétes politikai célok mellett. A titkos tanácskozásokon meghatározott célok azonban nem kerülhettek nyilvánosságra, s így a románságnak vakon kellett vezetői szava után mennie. Ez az eljárás azonban sok veszekedést eredményezett. Slavici kissé gunyoros megállapítása szerint a politikai előharcosok és az egyházi vezetők jelszava ez volt: „Ti semmit se csináljatok nálunk nélkül, mi semmit sem csinálunk nélkületek s mindannyian együtt semmit se csináljunk.“¹ A románság vezetőinek tevékenysége valóban csak helyi tiltakozásokra, vezércikkek írására és beszédek tartására szorítkozott. Nagy tömegeket magával ragadó egységes politikai fellépés hosszú ideig nem történt.

Ezzel a helyzettel azonban sokan nem voltak megelégedve s ezért 1881-ben összehívták a román választók nagyszzebeni gyűlését. A gyűlés kérdéseit bizalmas előértekezleteken vitatták ugyan meg, de a határozatokat mint a románság nemzeti programját nyilvánosságra hozták. E program értelmében a románok „román nemzeti pártot alapítanak“; harcot indítanak Erdély autonómiájának visszaszerzéséért, követelik a román nyelv törvényes bevezetését a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba, a román tisztviselők alkalmazását, a nemzetiségi egyenjogúsítás törvényének a nemzetiségek javára felülvizsgálását. A dualizmus kérdéséről a párt egyelőre nem nyilatkozik,² de fenntartja magának a jogot a későbbi állásfoglalásra.

Az aktivitás hívei a szebeni programnak az erdélyi önkormányzatra vonatkozó részét nem helyeselték. Legalábbis így mutatták s ezért nyilatkozatban különvéleményüknek kifejezést adtak. A magyar kormány örült ennek s az egyházfők útján egy „mérsékelt“ román nemzeti párt megalakulását szorgalmazta. Annál is inkább, mivel akkor már folytak a tárgyalások Romániának a hármasszövetséghez való csatlakozása érdekében. Ez a csatlakozás 1883-ban meg is történt, s most még nyomósabb okok szóltak egy román mérsékelt párt megalakulása mellett, amely nem állna ellentétben az ország alkotmányával és alaptörvényeivel. Ezek voltak az előzményei annak az értekezletnek, melyet mintegy ötvenen Miron ortodox érsek elnökölete alatt 1884. március 14-én Budapesten tartottak. A résztvevők, akik Păcățianu szerint „részint helyzetük, részint meggyőződésük“ miatt a szebeni programot nem fogadhatták el, kimondták a „mérsékelt román párt“ megalapítását. Ez a párt a dualizmust és Erdélynek Magyarországgal való egyesítését fenntartás nélkül elismerte, továbbá az általános választó jogot nem kívánta. A szebeni program többi pontjait elfogadta.³ A párt megalapítását dr. Gall József országgyűlési képviselő kezdeményezte, de Roman érsek is támogatta. Az előbbinek volt egy hetilapja, melyet most a pártnak ajánlott fel s melynek első száma 1884. január 1-én jelent meg Budapesten aktivista

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 16.

² T. Păcățianu: *i. m.* VII, 34.

³ Păcățianu: *i. m.* VII, 142.

iránnyal. A lap főcíme, a „Viitorul“ (Jövő) mellett mintegy jelszökepen ezek a szavak szerepeltek: aktivitás és törvénylisztelet (activitate și legalitate), testvériség és egyenlőség (frăție și egalitate). A magyar kormány azt gondolhatta, hogy most a mérsékelték ellensúlyozzák a túlzókat. Nem ez történt. A szebeni pontok alapján álló előharcosok és a mérsékelték vezetői bizalmas értekezleten megegyezést kötöttek, mely szerint a két párt titokban együttműködik, míg nyilvánosan egymást bírálják. A szebeni program alapján álló nemzeti párt elnöke, Popea Miklós vikárius azonban nem akart ilyen kétszínű politikai játékokban résztvenni s ezért lemondott. Helyét Cosma Pártén, Miron érsek rokona és bizalmasa foglalta el a párt élén.¹ Így látszólag megvolt az összetartás, ez azonban nemsokára megbomlott. A „szolidaritás“ hívei nem számoltak a fiatalokkal, akik ekkor már javában szervezték a Tribuna-t. Ennek megjelenése gyökeresen megváltoztatta a magyarországi románság politikai és művelődési viszonyait.

A Tribuna előzményei a 70-es évekbe nyulnak vissza. Ekkor alakult meg az a csoport, mely a Tribuna eszméit kitermelte és népszerűsítette. Șaguna biztatására és néha anyagi segítségével, a tehetséges román ifjak Németországban és Bécsben tanultak. Ez utóbbi helyen lassankint tekintélyes számú román egyetemi hallgatóság verődött össze; ennek tagjai részint a monarchia területéről, részint Romániából mentek a bécsi egyetemre. Közük elsősorban ketten vonták magukra a figyelmet: Eminescu Mihály, a román Petőfi és Slavici János, aki a magyarországi románság közéletében korszakalkotó szerepet játszott.

A két fiatalember gyorsan összebarátkozott. Rengeteget vitatkoztak a román jövőről, az osztrák-magyar monarchia sorsáról. Eminescu ekkor már ismert ember volt, az 1863-ban alapított jászvásári *Junimea* irodalmi egyesület tagja. A *Junimea* tagjai mind tehetséges írók voltak, akik a román helyesírás és a román nyelv törvényeiről vitatkozva megállapodtak abban, hogy az a jó irodalmi nyelv, melyet a nép mindenütt általánosan beszél.² Eminescunak a román nyelvi egység mindennekfelett szívügye volt. Bécsben mindenféle tartományból származó románokkal találkozott. Megdöbbenve tapasztalta, milyen nehezen értik meg egymást. „Nincsen még román nép, — kiáltott fel egy alkalommal — csak a lehetőség arra, hogy összeolvasszuk.“³ Ez egy kis költői túlzás volt, mert a román egység eszméje már évtizedek óta összefogta a különféle vidékek románjait. De a középosztályhoz tartozó román rétegek nyelvében valóban nagy különbségek voltak. „Különböző uralom és különböző műveltségi hatások alatt élve — állapítja meg Slavici — a románok egyrésze ilyen, másrésze amolyan módon eltávolodott a néptől, mégpedig nemcsak a látásmódot és a gondolkozást illetőleg, hanem a szavak megválasztása, elhelyezése és helyesírása tekintetében is. Annyira ment ez az eltávolodás, hogy az erdélyi románok nehezen tudták olvasni a romániai írásokat, a romániaiak pedig már nem olvasták az Erdélyben nyomtatott dolgokat.“⁴ A *Junimea* hatása alatt a romániai írás-

¹ Slavici: *Tribuna și Tribuniștii*. 18.

² Slavici: *Amintiri*. 80.

³ I. h. 47.

⁴ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 93.

mód lassankint egységessé vált és egyre közelebb jutott a népnyelvhez. Ezzel szemben Erdélyben kitartottak a balázsfalvi hagyományok mellett. A balázsfalviak, Cipariu tanítványai, állandóan a latin nyelvből akarták származtatni azokat a szavakat, melyek a szláv, vagy görög nyelvből való átvételek voltak. Sokan mindent ki akartak vetni a román nyelvből, ami nem volt latin eredetű. Így keletkezett Erdélyben az a nehézkes román nyelv, melyet sem a köznép, sem más területek románsága nem igen értett. Eminescu „madár nyelv“-nek (limba păsărească) csúfolta ezt, mert olyan nyelv volt, amelyet a nép sehol sem beszélt, amelyet úgy „találtak ki“ pillanatnyi benyomások alapján és sietve vagy kellő hozzáértés nélkül újítottak.¹ Slavici-csal együtt úgy látta, hogy az irodalmárok legfontosabb és legsürgősebb kötelessége a nyelvi egység, a művelődési egység helyreállítása. E célból alapították a bécsi román egyetemi hallgatók számára a „România Jună“ egyesületet, melynek elnökévé Slavici-ot választották meg.

A bécsi román diákegyesületben vetették fel a putnai zarándoklás tervét az összes románok egységének hangsúlyozása érdekében. Az Ausztriához tartozó Putna kolostorban volt eltemetve Nagy István (Ștefan cel Mare) moldvai vajda. Slavici és társai elhatározták, hogy a nagy vajda sírjánál egy ifjúsági találkozót rendeznek, melyre az összes románlakta országok románjait meghívják. A felhívást Slavici fogalmazta meg, rámutatva arra, hogy „a román nemzet műveltséget akar s ez a műveltség egy legyen, ugyanaz a Prútnál és a Szamos mellett, ugyanaz a hófehér Kárpátok ölében és az öreg Duna partjai mentén.“²

A putnai kirándulást Slavici-ék a román művelődési egység érdekében szervezték meg. Akkor állandóan hangsúlyozták az osztrákok és később a magyarok előtt, hogy kimondottan a művelődési egységről van szó, nem pedig politikai egységről, amit sokan gyanítottak. A rendezők vigyáztak a látásra s a putnai találkozóról évtizedek múlva is csak mint „kulturális“ eseményről beszéltek. A világháború után már nem volt szükség titkolózásra. Slavici ekkor két önéletrajz-szerű könyvében: „Amintiri“ (Emlékezések) és „Lumea prin care am trecut“ (A világ, melyet bejártam) részletesen és őszintén beszámolt a putnai ünnepekről jelentőségéről. Megállapításaiból kitűnik, mennyire igazuk volt azoknak, akik a sokat hirdetett művelődési egység mögött a román politikai egység előkészítését sejtették.

Miről volt szó a putnai gyűlés előtt? — kérdi Slavici az Amintiri című kötetében. — Arról, hogy 1866-ban egyesültek az olaszok, 1870-ben a németek. „Közel volt az a gondolat, hogy előbb-utóbb megtörténik az összes románok egyetlen államban való egyesülése is. Mi azon a véleményen voltunk, hogy ez az egyesülés a dolgok természetes fejlődése alapján meglesz... A fő dolog az volt, hogy készüljünk fel rá, amint felkészültek az olaszok és a németek.“³ Az egyesülés megvalósulásában tehát Slavici-ék nem kételkedtek. Az összes románok egy államban való egyesülésének úgy kellett véleményük szerint bekövetkeznie, mint amely az európai élet szerves szükségességének folyománya.

¹ Slavici: *Amintiri*, 41.

² I. h. 48.

³ Slavici: *Amintiri*, 115.

Ebben a hitben indították meg a harcot a művelődési egység „helyreállítására“. A román ifjúság nagyrésze rögtön megérezte a kérdés politikai jelentőségét s a kevésbé óvatosak sokkal nyiltabban beszéltek a politikai egyesülés kérdéséről, mint Slavici-ék. „A többiek számára — írja ezzel kapcsolatban — a „România Jună“ egyesület, de különösen a putnai ünnepség csak mintegy spanyolfal volt, melynek háta mögött a politikai egyesülés érdekében újtak propagandát. Ez előttünk veszedelmesnek látszott. Az egyesület megszervezése és az ünnepség engedélyezése érdekében jóhiszeműeknek kellett lennünk. Azután pedig nem feledkezhetünk meg arról, hogy az olaszoknál és németeknél is a politikai egyesülés a kulturális egyesülés természetes következménye volt s a dolgokat megfordítva látnók, ha úgy akarnók, hogy nálunk a kulturális egyesülés csak akkor legyen meg, mikor már a politikai megvalósult.“¹

Ilyen előzmények után fogtak hozzá a putnai ünnepség megrendezéséhez. A rendező román diákok nevében Slavici készített elő mindent. Ő írta a felhívást az ünnepen való megjelenésre, ő tárgyalt az osztrák hatóságokkal, melyek megengedték az összes román vidékek kiküldötteinek eme pánszlovák gyűlését. Pedig ha más nem, már a felhívást közlő lap iránya is óvatosságra inthette volna a bécsi köröket. A felhívás ugyanis a bukaresti *Románul* című újságban jelent meg, mely már egy évtized óta a legféltlenebb módon izgatott a magyarság ellen, a „román“ Erdély érdekében. Az osztrák-magyar kiegyezés után nyíltan hangzott a románság jogát Erdélyre vonatkozóan, mert amint írta „a román kérdés kulcsa Erdélyben van“. Sajnos a már nem is burkolt területi követelésekről a hivatalos körök bizonyára nem vettek tudomást. Slavici és társai akadálytalanul megrendezhették 1871-ben a putnai találkozást. Az illetékes bukovinai hatóság, a Rădăuș-ban székelő kerületi parancsnok román volt. Az ünnepségen ő képviselte az államot, a kirendelt csendőrök pedig — ugyancsak románok, — az ünnep rendezőségének rendelkezése alá helyeztetek. Így az ünnepet a szó szoros értelmében állami segédlettel rendezték és tartották meg, minden ellenőrzés nélkül. Moldvából, Havasalföldről, Ausztria-Magyarországból, Besszarábiából és Dobrudzsából először jöttek össze a román ifjúság képviselői. Mellettek persze politikusok is voltak, olyan hírességek, mint Kogălniceanu, Alexandri és mások. Az ünnepi beszédet Xenopol tartotta, aki néhány év múlva megkezdte külföldi hírverő tevékenységét a magyarországi románok érdekében. A viták a román egység — kulturális és politikai — kérdéseiről folytak. Teljes szabadságban, mert az államot képviselő román parancsnok, miután elmondta pohárköszöntőjét a „román nép boldogulására“, e szavakkal búcsúzott a diákoktól: „habár nem vagyok pap, megáldom az önök munkáit és itthagynom önöket, hogy teljes szabadságban vitatkozzanak.“² A román ifjak valóban szabadon vitatkoztak és megállapodtak egy közös fellépésben „a művelődési egység helyreállítása“ érdekében. A határozatok egyik pontjában kimondták egy erdélyi román napilap, egy képes irodalmi folyóirat és egy népkönyvtár megalapítását. Slavici

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*. 63.

² Slavici: *Amintiri*. 71.

fogadalmat tett, hogy e kulturális mozgalom vezetését és a megalapítandó román napilap igazgatását elvállalja.¹

A putnai találkozón kimondott határozatokat a rendező ifjak, első-sorban Slavici és Eminescu nagyon komolyan vették. Mindkettő rendkívül tehetséges író volt, attól fogva minden írásában hangoztatta a román szellemi egység helyreállításának parancsoló szükségességét. Eminescu a Timpul című újságban, Slavici a Convorbiri Literare folyóiratban, továbbá a szebeni Telegraful Roman-ban irogatott ilyen értelmű cikkeket. A putnai megállapodás tehát kezdte éreztetni hatását a különféle területek románságának szellemi életében. „Sok minden, ami később különösen Erdélyben és Bukovinában történt, — írja Slavici — azoknak a (putnai) vívódásoknak következménye.”²

Egyelőre a lapot még nem tudták megalapítani. Slavici és hasonló gondolkodású társai túlságosan szegények és fiatalok voltak egy napilap alapításához és vezetéséhez. Megelégedtek hát azzal, hogy a Telegraful Roman-ba írtak cikkeket a román szellemi egység érdekében. A Junimea mozgalmának és az egységes román nyelv kialakítására irányuló kezdeményezésnek már Şaguna érsek nagy híve volt s lapját a Junimea híveinek rendelkezésére bocsátotta. Halála után Cristea Miklós szerkesztő ugyancsak e szellemet képviselte. Körülötte alakult ki Popea Miklós vikárius vezetése alatt a Németországban tanult tehetséges román fiatalok csoportja; ebben Slavici mellett a Brote testvérek és Bechnitz János voltak a legnevezetesebbek. E fiatalokból egy irodalmi kör alakult (Cercul literar din Sibiu), mely harcot indított az etimologikus írás ellen és a kiejtéshez igazodó egyszerűbb helyesírás érdekében. A csoport a Telegraful Roman-t az erdélyi román irodalmi és szellemi mozgalom élére akarta állítani. Mivel azonban egy ilyen mozgalmat hetilap nehezen tudott volna hordozni, a fiatalok napilappá akarták átszervezni. A szerkesztő egyelőre az irodalmi melléklet összeállítását bízta rájuk. A csoport tagjai a mellékletben a romániai helyesírást akarták használni. Ettől azonban sokan félték, mert a romániai befolyás ellen különösen a görög-katolikusok tiltakoztak. Márpedig, amint Slavici írja „a szebeni irodalmi kör mindjárt kezdettől fogva abból a gondolatból indult ki, hogy a román kulturális élet központja Bukarestben van és a román irodalomnak minden szempontból a román nép lelki életét kell visszatükröznie.”³ Így természetesen a kör és tagjai csakhamar szembe kerültek a balázsfalvi iskolával és ennek híveivel. Ezért nem merték a Telegraful Roman mellékletében a romániai kiejtéses helyesírást használni, hanem Bechnitz a nyugati nyelvészek elvei alapján összeállított egy fonetikus helyesírást és ennek szabályai szerint írtak.⁴ Az irodalmi körnek a napilap megalapítására vonatkozó terve egyelőre nem valósulhatott meg, mivel a kör legtehetségesebb és legszívósabb tagja, Slavici, Bukarestben lakott.

¹ Slavici: *Lumea prin care am trecut*, 81.

² Slavici: *Amintiri*, 118.

³ Slavici: *Români din Ardeal*, 82.

⁴ Slavici: *Tribuna și Tribunistii*, 25.

Slavici a putnai gyűlés után Eminescu révén a Junimea-től tizenkét arany havi segílyt kapott, hogy ebből kényelmesebben éljen. Azonban Bécsben társaival csakhamar összeveszett és ezután hazatérve egy aradi ügyvédi irodában helyezkedett el. De összeütközésbe került a megyei vezetőséggel s emiatt újból Bécsbe ment. Itt ugyancsak a Junimea segítelyéből élt. Nemsokára azonban helyzetében gyökeres változás állott be. Romániában kormányválság volt s annak megoldása után az új közoktatásügyi miniszter Maiorescu Titusz lett. Maiorescu barátja volt Slavici-nak. Kinevezése után azonnal levelet írt neki s felajánlotta támogatását, megkérdezve tőle, milyen állást akar? Meghívására Slavici Romániába ment s rövid jászvásári tartózkodás után Bukarestben telepedett le. Itt tanári működés mellett újságírással foglalkozott és a Hurmuzachitól összegyűjtött román oklevéltár kiadási bizottságának titkára lett. E minőségben ismerkedett meg a román társadalom legelőkelőbb és legnagyobb tekintélyű tagjaival. Ezek között legismertebbek Sturdza Demeter, a román Akadémia titkára és a későbbi liberális vezető-politikus, Davila tábornok, Rosetti Tódor és Bratianu János voltak. Sőt a puritán jellemű tehetséges erdélyi író maga Károly király és felesége, Carmen Sylva is nagyon megszerette. Tíz éven keresztül élt Bukarestben boldogan és megelégedetten. Ez idő alatt erdélyi barátaival állandóan fenntartotta a kapcsolatot és a Telegraful Roman-ba szorgalmasan írogatott. Magyar állampolgárságáról nem mondott le, mert eltökélt szándéka volt, hogy amint a Putnában tervbe vett napilap megalapítása lehetővé válik, azonnal visszatér Erdélybe és fogadalmának megfelelően a lap vezetését átveszi. Fogadalmát 1884-ben teljesítette és Bukarestből Szebenbe költözve, kezébe vette az akkor alapított Tribuna című napilap irányítását.

Biró Sándor.